



## Filozofski život

### **Godišnji simpozij Hrvatskog filozofskog društva »Filozofija i stvaralaštvo«**

Godišnji simpozij Hrvatskog filozofskog društva održao se u periodu od 13. do 15. prosinca 2018., sada već tradicionalno u velikoj dvorani »Školske knjige«, Masarykova 28, u Zagrebu. Simpozij naslovljen »Filozofija i stvaralaštvo« organiziralo je Hrvatsko filozofsko društvo uz suorganizaciju Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, s Tomislavom Krznarom kao predsjednikom Organizacijskog odbora, tajnicama Mirom Matijević i Nikolinom Iris Filipović te članovima Antonijom Balić Šimrak, Ivanom Greguric, Hrvojem Jurićem, Sinišom Opićem, Višnjom Rajić, Goranom Sunajkom, Linom Veljakom, Adrijanom Višnjić Jevtić i Ivanom Zagorac. Simpozij je održan uz financijsku potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske te potporu Turističke zajednice grada Zagreba i Školske knjige. Ideja teme simpozija bila je otvoriti problem stvaralaštva široj diskusiji; primarno unutar filozofije, a zatim i stvoriti temelje za susret različita područja znanosti i znanstvenih disciplina, s obzirom na to da se stvaralaštvo primarno razumijeva kao djelotvorna snaga ljudskog bića kojom čovjek proizvodi *svoj* svijet u području kulture, znanosti, umjetnosti, religije, tehnologije itd. Na ovom međunarodnom skupu izlagalo je 60-ak znanstvenika iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije.

Plenarno izlaganje održao je Žarko Paić (Zagreb), naslovljeno »Metafizika i kibernetika: o tehnosferi ili od stvari mišljenja do stvari koja misli«, kojim se nastojalo pokazati kako se u suvremenosti odvija radikalna preobrazba metafizičkih kategorija i pojmova u kibernetičke sklopove, gdje se umjesto vladavine jezika susrećemo s logikom tehnogeneze »svjetova« čija je »bit« u vizualizaciji događaja. Pokazao je kako se filozofijsko razumijevanje »stvaralaštva« povijesno-epohalno zbiva kao *sveza/odnos poiesisa i téchne*, sve do obrata kada *tehnosfera* u sebi i iz sebe same sintetizira ono što više nije »stvaranje«

ni »stvaralaštvo« u teologijskome i estetičkome značenju, već tehnoznanstvena konstrukcija umjetnih svjetova. Ukazao je na to kako priroda postaje zamijenjena umjetnim tvorevinama, a sam život postaje tehničkom konstrukcijom uvjeta mogućnosti nastanka »novoga« zahvaljujući tehnoznanstvenome načinu mišljenja.

Nakon plenarnog izlaganja prijepodnevnu sesiju otvorila je Mina Đikanović (Novi Sad) s temom »Sloboda i stvaranje«, gdje se osvrnula na njemačke idealiste i njihovu filozofiju koja je sebe odredila kao filozofiju slobode, postavljajući slobodu kao temeljno određenje čovjeka; čovjek u stvaranju vlastitog svijeta postupa slobodno i uzima slobodu za svoju svrhu i samoodređenje, a pokazujući kako se stvaralačka moć čovjekove slobode razvija od Kanta do Hegela, može se vidjeti kako stvaranja može biti samo tamo gdje ima slobode. Jelena Đurić (Beograd) izložila je temu »Stvaralaštvo i kriza«. U izlaganju se pokazalo kako je fenomen stvaralaštva bitna odlika svih područja ljudske kulture i bitan činilac individualnog samostvaranja, ujedno kako se problem krize najbolje, s jedne strane, rješava stvaralački s obzirom na to da stvaranje iziskuje nadahnuće, a s druge strane, potrebna je racionalnost koja je neophodna za cjelovitost. Ivana Knežić i Maja Poljak (Zadar) su održale izlaganje na temu »Stvaralaštvo i kontemplacija«, u kojemu su izložile koncept kontemplacije kao djelatnosti koja je smisljena u sebi samoj, koja za svrhu nema nikakvu praktičnu korist ni svrhu već je sebi samoj svrha te dvostruk odnos kontemplacija spram stvaralaštva. S jedne strane, ono je preduvjet ili prva faza stvaralaštva, a s druge strane, samo djelo koje je na taj način nastalo povod kontemplativnom činu onoga kojemu je djelo namijenjeno. Zadnje izlaganje prijepodnevne sesije održao je Goran Sunajko (Zagreb) na temu »Apstraktna filozofija i apstraktni ekspresionizam«, gdje je teza izlaganja bila da filozofija može stvarati samo na apstraktan način; zadaća je filozofije dovesti svijet do pojma, a to je moguće samo uz najvišu moguću razinu apstrakcije. Izlaganje je bilo fokusirano

na estetičko tematiziranje njemačkog ekspresionizma koji apstraktnim putem svjedoči o stvaranju svijeta kao slike koja ne želi za svoj predmet imati ništa od stvarskoga.

Popodnevnu sesiju otvorila je Anita Lunić (Split) te je izložila temu »Stvaralaštvo, moć, sila, snaga i nasilje: istraživanje odnosa«, gdje je tih pet pojmova bilo izloženo, razlikovano i objašnjeno, te se pokušala istražiti održivost razlikovanja tih pojmova i to na tragu F. Nietzschea, H. Marcusea, F. Fanona i G. Sorela. Iduća izlagačica bila je Ana Grgić (Zagreb) koja je iznijela prigovore narativističkome pristupu jastva u temi »Narativno jastvo i memorija«; shvaćanju da osoba stvara svoje jastvo tako što svoja iskustva, djelovanja, želje, namjere, vjerovanja itd. organizira u narativ ili priču svog života i da život bez narativa ne postoji jer je narativ taj koji prenosi i stvara osobni identitet. Marko Kos (Zagreb) nastojao je razmotriti ulogu umijeća u reprodukciji suvremenog načina života temom »Stvaralačka tehnika«. Pritom je naglasak bio na potrebi za boljim fundiranjem pojedinih aspekata specifičnih disciplina aktualnih znanstvenih područja. Ujedno se pokazalo kako postoje određeni etički problemi što dolaze iz filozofijske kritike tehnologije, a imaju utjecaj na reprodukciju svakodnevnice. Posljednje izlaganje u popodnevnoj sesiji održao je Ivan Molek (Zagreb) na temu »Što je forma u šupljini?«, kojom je prikazao mišljenje F. Jesija koji uvodi pojam forme u šupljini (*la forma in cavo*) u sklopu proučavanja mitološkog stroja – stvaralačke operacije, te Jesijevo preopisivanje misterija stvaranja u terminima ljudskog stvaralaštva koje ne raspolaže (više) totalitetom forme i njezinom punom, zaokruženom prisutnosti, nego njezinim tankim ovojnica, prežicama i preostacima.

Poslijepodnevna izlaganja su se održala u dvije sekcije; Sekcija A se održavala u velikoj dvorani, a sekcija B u dvorani *Potkova*. U sekciji A prvo je izlaganje u poslijepodnevnoj sesiji održao Miroslav Huzjak (Zagreb) na temu »Probijanje 'četvrtog zida' kao interaktivni postupak suvremenog umjetničkog stvaralaštva«, u kojemu je prikazano »probijanje četvrtog zida« kao novina u prijelazu od moderne k suvremenoj umjetnosti gdje se brišu granice između umjetničkog i svakodnevnog čina. Iduće izlaganje održala je Antonija Balić Šimrak (Zagreb), a svojom temom »Ljudska priroda kao izazov promišljanju oblikovanja skulpture od mekih materijala« je prezentirala umjetničko istraživanje čija su tema mekana skulptura i njezine oblikovne i konceptualne mogućnosti s obzirom na to da mekana skulptura omogućuje umjetniku da bude spontan u stvaranju,

ali i da dopusti materijalu da nametne svoj karakter. Vanja Borš (Zagreb) je izložio temu »Stvaralaštvo postformalne kognicije«, čija je namjera bila približiti osobitost stvaralaštva postformalne kognicije, preko primjera iz umjetnosti, filozofije i znanosti, a koju u svojem razvoju doseže/ostvaruje manji broj ljudi. Iduće izlaganje održao je Luka Janeš (Zagreb) na temu »Integrativna bioetika kao mostovno stvaranje nove znanstveno-filozofske epohe«, gdje je izložio predmetnu srž orijentacijske discipline integrativne bioetike čija je metodološka struktura pluriperspektivna i interdisciplinarna te stoji nasuprot krutoj mono-discipliniranoj doktrini egzaktne znanstvenosti i određenih filozofskih perspektiva i disciplina.

Dževad Zečić (Zenica) je nastavio kasnopodnevnu sesiju na temu »Silogizmi Hasana Kafije Pruščaka sa stajališta moderne logike«, gdje je iznio misli i ideje Pruščaka, te ujedno interpretaciju silogizama upotrebom jezika matematičke logike. Idući je izložio Tin Perkov (Zagreb) temu »Logika i stvaralaštvo«, gdje je ukratko opisana sintaksa i semantika modalne logike, te je dan kratki pregled literature o primjeni modalne semantike u analizi stvaralaštva. Zadnje izlaganje u kasnopodnevnoj sesiji su održali Marko Kardum i Sandro Skansi (Zagreb) na temu »Kreativnost i estetika u logičkim dokazima«, gdje se htjelo pokazati kako se na neke logičke dokaze može gledati estetički.

Večernju sesiju u sekciji A započeo je Mislav Kukoč (Split/Zagreb) temom »Stvaralaštvo i rad u hrvatskoj filozofiji prakse«, gdje je prikazao teorijski preobrat Gaje Petrovića i Vanje Sutlića na 4. zasjedanju Korčulanske ljetne škole 1967., u odnosu na njihovu vlastitu dotadašnju koncepciju. Predzadnje izlaganje održao je Draženko Tomić (Zagreb/Čakovec) na temu »Filozof i stvaralac: Kvirin Vasilj (1917. – 2006.) i Miroslav Krleža (1893. – 1981.)« gdje je razmatrao Vasiljevo doticanje Krležinih djela i stavova te kritiku Krležine suzdržanosti prema hrvatskoj baštini i duhovnoj kulturi hrvatskog naroda. Zadnje izlaganje prvog dana simpozija u sekciji A održao je Tomislav Krznar (Zagreb/Petrinja) na temu »Problem stvaralaštva u filozofiji Milana Polića«, gdje je prikazao temeljne koncepte Polićeve filozofije odgoja, čime se htio ocrtati okvir za sustavno proučavanje Polićeve misli s obzirom na to da je u nizu navrata promišljao problem stvaralaštva.

Paralelno sa sekcijom A, održavala se sekcija B u dvorani *Potkova*. Sekciju B u poslijepodnevnoj sesiji otvorila je Iva Martinić (Rijeka) na temu »Sokratovo istraživanje – početak individualnog stvaralaštva uz zajednicu«, gdje se osvrnula na metodu Sokratova propitivanja

i usavršavanja s ciljem istraživanja biti predmeta. Tanja Todorović (Novi Sad) je izložila temu »Mogućnosti i stvaranje u monadologiji suvremenog svijeta«, gdje je pokazala dinamiku u kojoj je suvremeni subjekt zatečen i ograničen vlastitim uvjerenjima i horizontom okolnosti u kojima izrasta, ali istovremeno prinuđen da se u procesu niveliranja vrijednosti mijenja i preobražava i da time postane aktivni stvaralac vlastitog svijeta. Sljedeće izlaganje održala je Suzana Maslač (Đakovo) na temu »Stvaralaštvo kroz prizmu Welteove filozofije religije«, gdje je prikazana Welteova fenomenologija religije koja nastaje prilikom susreta filozofijske i religijske misli. Renata Šamo (Zagreb) je izložila temu »Kartezijanska lingvistika Noama Chomskog«, gdje je pokazala kako je Chomsky prvi eksplicitno istaknuo kreativnost prirodno jezika i zbog čega svoju teoriju nadograđuje filozofskom dimenzijom i naziva ju kartezijanskom lingvistikom.

Kasnopodnevnu sesiju otvorila je Tea Pahić (Zagreb/Čakovec) na temu »Uloga očeva u odgoju djece od antike do suvremenog doba iz perspektive filozofije odgoja«, gdje je polazišna točka bila u ideji antičkih mislilaca i gledanje odgoja kao sredstva za ostvarenje društvenih i državnih ciljeva, te u sklopu toga ulogu očeva kao onoga koji ima vlast u domaćinstvu, te današnjem uključivanju očeva u odgoju djece. Marica Rajković (Novi Sad) izložila je temu »Problem stvaralaštva kao centralni problem filozofije suvremenog doba«, gdje je pokazala kako je pojam *stvaralaštva* jedan od fundamentalnih pojmova kojeg treba ispitati s obzirom da je na njemu zasnovana filozofija 21. st., kako bi se moglo utvrditi je li povijesni tok utjecao na promjenu u njihovoj biti i utjecaju. Mladen Živković (Vis) je održao izlaganje na temu »Novo, bitna značajka stvaralaštva«, gdje je htio ispitati postoji li nešto novo u suvremenoj hrvatskoj filozofiji, ima li onog novog i stvaralačkih pothvata, te ujedno ima li uopće u našoj kulturi i društvu stvaralačkih pothvata. Filip Martin Svibovec (Zagreb) izložio je temu »Prema čovjeku stvaraocu: model Krista slavnoga i čovječja sloboda stvaralaštva«, gdje je razmotrio Berdjajevljevu poziciju o razumijevanju čovjeka kao stvaraoca koji je u mogućnosti mijenjati svijet na vlastitu odgovornost kako bi napredovao i razvijao se kao čovjek.

Večernju sesiju sekcije B započela je Nevena Jevtić (Novi Sad) temom »Socijalnost stvaralaštva – umjetnosti i filozofije kod Hegela«, gdje je se htjelo ocrtati kakvu ulogu u modernom građanskom društvu, prema Hegelovu shvaćanju, imaju umjetnici, s jedne strane, i filozofi, s druge strane. Goran Vranešević

(Ljubljana) izložio je temu »Hegel, stvaralaštvo i vlasništvo« te se usredotočio na Hegelovu koncepciju čovjeka kao slobodnog entiteta. Pritom sloboda i stvaranje nisu kreativne sposobnosti pojedinca već se moraju shvatiti kao načela društva. Posljednje izlaganje prvog dana simpozija u B sekciji izložio je Danijel Tolvajčić (Zagreb) na temu »Kierkegaard o tjeskobi kao preduvjetu stvaralaštva«, gdje je tematizirao Kierkegaardov odnos tjeskobe i stvaralaštva, iz čega se tjeskoba razumije kao posljedica radikalne mogućnosti čovjekove slobode i u njoj prisutnog osjećaja odgovornosti za djelovanje.

Simpozij se nastavio u petak, 14. prosinca, s izlaganjem Slobodana Sadžakova (Novi Sad/Sombor) »Umjetnost i totalitarizam«. Na primjeru nacističke Njemačke prikazano je kako se totalitarni režimi odnose prema umjetnosti (i obrnuto, kako umjetnost odgovara na takve represivne sustave), a kao jedan od ključnih fenomena u tom kontekstu izdvojena je cenzura. Marin Biondić (Rijeka) otvorio je još jedan način promišljanja i razumijevanja smrti u svom izlaganju »Smrt i naracija«, povezujući strukturu i koherentnost života osobe, sa smislenošću i vrijednosti u trenutku prekida života.

Druga sesija počela je izlaganjem Stjepana Radića (Đakovo) »Jesmo li u osnovi kreativna ili oponašajuća bića? Nekoliko crtica u prilog potonjem«. Analiziran je odnos stvaranje/imitiranje, vođen platonovskim viđenjem mimesisa, uz pretpostavku da, kao ljudi, ipak više imitiramo nego što uistinu stvaramo. Platona je u izlaganju Mirjam Despinić (Ljubljana) »Tijelo koje stvara ili tijelo koje samo jest« zamijenio Foucault. Analizirajući odnos moći i ljudskog tijela, te viđenja tijela u kulturološkom kontekstu modernog društva, glavna ideja izlaganja bila je pokušati odgovoriti na pitanje je li tijelo izraz, ili je ipak samo tvar. Luka Perušić (Zagreb) pomaknuo je već otvorena filozofska pitanja korak dalje, u virtualni svijet računalnih igara. U izlaganju »Filozofijska ispitivanja u računalnim igrama« uputio je u širok spektar tema koje se mogu proučavati u kontekstu računalnih igara, od same »jednostavne« zabave, preko estetički induciranih osjećaja i razumijevanja uzroka i posljedica djelovanja, pa sve do apstraktnijih i kompleksnijih ideja poput života u totalitarnom režimu, pokazavši time i koliko nešto naizgled banalno poput računalne igre itekako može imati važnu ulogu i u filozofskom kontekstu, uključujući i budućnost filozofskih istraživanja. Ovu sesiju završio je Hrvoje Jurić (Zagreb) izlaganjem »O koristi i šteti kulture za život«. Prvenstveno razmotrivši opseg pojmova »kultura« i »prirodno«, fokusirao se na recentnije rasprave o vrijednosti kulture i

okrenuo prema kritički nastrojenom razmatranju problematike. Ideja izlaganja bila je kritički i što objektivnije pristupiti razumijevanju kulture te njene vrijednosti i važnosti za čovjeka.

Vlatko Ilić i Divna Vuksanović (Beograd) otvorili su popodnevne sesije izlaganjem »Utjecaji masovne zabave i društvene patologije na suvremeno umjetničko stvaralaštvo«. Interdisciplinarnim pristupom uputili su na razmišljanje o mogućoj vezi umjetničkog stvaralaštva, modernog društva te društvene patologije. Sead Alić (Zagreb/Koprivnica) u svom je izlaganju »Psihografija kao reinkarnacija pobune« težio ujedinjenju filozofije i psihologije, spajajući njihove metode sa ciljem stvaralačkog ujedinjenja filozofijske umjetničke i religijske dimenzije ljudske psihe. Igor Martinjak (Zagreb) također se bavio problematikom mentalnog, ali ne u kontekstu psihologije, nego književnosti. U svom izlaganju »Mentalni artefakti: problem istine u fikcijskom diskursu« razmatrao je problem istine u fikcijskom diskursu, koristeći primjere iz književnosti poput Don Quijotea, i »istina« koje smo u stanju prihvatiti u kontekstu nečeg što u stvarnosti ne postoji. Adrijana Višnjić Jevtić (Zagreb/Čakovec) u izlaganju »Stvaralaštvo kao poticaj za razvoj interkulturalnih kompetencija djece« pokazala je kako se teorija može prenijeti u uspješnu praksu. Prikazala je provođenje akcijskog istraživanja u kojem su sudjelovala djeca u dobi od 5 do 8 godina, kojem je cilj bilo kroz kreativne radionice prilagodene djeci potaknuti otvorenost i pozitivan stav prema drugim kulturama. Antonia Perić i Blaženka Bačlija Sučić (Zagreb) također su se fokusirale na važnost primjene teorije u praksi. U svom izlaganju »Art/ekspresivne terapije kao sredstvo djetetova stvaralačkog izraza« fokusirale su se na važnost raznih art terapija u svakodnevnom radu u odgojno-obrazovnoj praksi, kako u radu s djecom redovnog razvoja, tako i s djecom s teškoćama u razvoju.

Zadnju sesiju u petak otvorila je Iva Brčić (Zagreb) s izlaganjem »Kako poticanje kreativnosti u djetinjstvu vodi uspjehu u odrasloj dobi i društvenom napretku«, kojem je glavni cilj bio naglasiti važnost poticanja kreativnosti kod djece, kako zbog boljeg osobnog razvoja djeteta, tako i zbog poboljšanja društva u cjelini. Vesna Ivezić (Zagreb) u izlaganju »Neofobija, stvaralaštvo i strukture« bavila se problemom straha od novog, koji je sveprisutan u ljudskoj povijesti, te racionalnom ljudskom težnjom za očuvanjem uhodanog i poznatog sustava. Marijana Županić Benić (Zagreb) također je proučavala važnost poticanja dječjeg stvaralaštva u praksi pa je istraživanje senzibiliteta za umjetnost budućih odgojitelja te

njihova samosvijest o osobnom stvaralačkom potencijalu bila glavna tema njenog izlaganja »Uloga odgojitelja u poticanju stvaralaštva kod djeteta rane i predškolske dobi«. Važnosti rada s djecom bavili su se i Bruno Čurko (Zadar/Split) i Matija Mato Škerbić (Varaždin/Zagreb) predstavivši u izlaganju »Autor-ske filozofske priče za djecu – mjesto susreta filozofije, odgoja i stvaralaštva« nekoliko priča čiji je cilj približavanje filozofskih tema djeci, te poticanje kritičkog i kreativnog razmišljanja kod djece. U tom duhu je i završena zadnja sesija u petak, izlaganjem »Mitologija u dječjem vrtiću« Aleksandre Rotar (Pula). U izlaganju je prikazan projekt »Mitologija« realiziran u suradnji studentica Predškolskog odgoja i Dječjeg vrtića Pula te pulskom Gradskom knjižnicom i čitaonicom, čija svrha je bila razvoj kreativnosti djece.

Programski je dio petka završen Godišnjom skupštinom Hrvatskog filozofskog društva.

Prvu sesiju zadnjeg, subotnjeg dana simpozija otvorila je Katarina Rukavina (Rijeka) izlaganjem na temu »Filozofijski diskurs neoavangarde: stvaralaštvo u kontekstu proširenog pojma umjetnosti«, gdje se ispitivalo što pojam stvaralaštva podrazumijeva u neoavangardi, gdje dolazi do radikalnog preispitivanja i proširenja pojma umjetnosti do točke u kojoj sama umjetnost postaje filozofijom. Josip Berdica (Osijek) izložio je temu »Fragmenti Tolstojeve estetike« i pokazao važnost fragmenata Tolstojeve estetike za filozofiju umjetnosti, gdje je umjetnost sredstvo za međusobno komuniciranje ljudi potrebno za život i nagnuće prema dobrom svakog čovjeka. Iduća je izlagala Nataša Govedić (Zagreb) temu »Franz Kafka i David Foster Wallace u svjetlu 'radikalne pasivnosti' i filozofije pasivnosti«, gdje je ušla u problematiku »radikalne pasivnosti« iz perspektive Kafkina *Preobražaja* i Wallaceove *Deprimirane osobe*, te su se razmatrale kategorije pasivnosti i pasije. Posljednje izlaganje prve sesije održao je Ivan Jarnjak (Zagreb) na temu »Benjamin i rani romantizam – umjetnost kao medij refleksije apsoluta«, gdje se pokazala inovativnost Waltera Benjamina jer je njegova studija revolucionirala tradicionalne studije njemačkog romantizma, te je ponudio objektivniji pristup filozofijskom projektu rane romantike.

Drugu sesiju otvorila je Iris Vidmar (Rijeka), izlaganjem »Umjetničko stvaranje: od Kantova genija do suvremenih kognitivnih znanosti«. Namjera je bila analizirati Kantove teorijske postulate u kontekstu suvremenih teorija o umjetničkom stvaranju. Nakon nje, Michael Antolović (Sombor) održao je izlaganje »*Mi, umorne duše* – Werner Sombart kao kritičar moderne kulture« u kojem se bavio Sombartovom kritikom masovne in-

dustrijske kulture. Nenad Vertovšek (Zadar) i Ivana Greguric (Zagreb) u izlaganju »Transhumana bića – posljednji čin stvaralaštva čovjeka« naglasili su važnost gledanja unaprijed i promišljanja neminovnih promjena u znanosti, bioetici i filozofiji uslijed radikalnih promjena čovjeka u budućnosti. Ivica Kelam (Osijek) održao je izlaganje »Stvaranje nove ekonomske ideologije – filantropkapitalizam«, kojem je glavni cilj bio napraviti kratku analizu filantropkapitalizma te pojasniti temeljne pojmove te nove ekonomske ideologije. Sesi-ju je zatvorila Darija Rupčić Kelam (Osijek) izlaganjem »Filozofija ljubavi. Ljubav kao stvaralaštvo, sloboda u trajanju i kao izgradnja«, pokazujući kako i sam fenomen ljubavi u sebi sadrži veliku stvaralačku moć i potencijal.

Nakon pauze, započela je i zadnja sesija skupa, koju je otvorila Martina Blečić (Rijeka) izlaganjem »Laže li Iago?«, koristeći Iago iz Shakespeareova *Otela* da bi preispitala definiciju laži, naročito u kontekstu komunikacijskog nijansiranja i insinucija. Dušan Milenković (Niš) uputio je na glazbeno stvaralaštvo i estetsko promišljanje glazbe u izlaganju »Muzička transkripcija i *remiks*: primjena estetike muzike Stephena Daviesa na suvremenu elektroničku muziku«. Damir Hršak (Zagreb/Sisak) je u izlaganju »Holističko-environmentalističko poimanje stvaralaštva« uputio na to da svako stvaralaštvo kao preobrazba materije mora biti etički opravdano i ekološki odgovorno. Željka Metesi Deronjić (Zagreb) održala je izlaganje »Uništenje kao stvaralački proces«. Cilj je izlaganja bio objasniti i svjesno uništavanje kao ciljanu poruku i oblik stvaralaštva na primjeru auto-destruktivne umjetnosti koja se javila 1960-ih godina. Zadnje izlaganje, »Osjećaj ljepote, život razuma«, održao je Nikola Tadić (Sisak). Ovo izlaganje bilo je idealan završetak skupa jer se nije radilo o klasičnom simpozijском izlaganju, nego o ritmičnom izlaganju autorskih pjesničko-filozofskih tekstova.

Simpozij je završen finalnom raspravom te formalnim zatvaranjem, a na temelju sveukupnog programa i recepcije ne treba sumnjati u njegov daljnji razvoj.

**David Martić**  
**Maja Vejić**

## **Simpozij »Emocije – pristupi proučavanju i perspektive«**

Odsjek za filozofiju i Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, u suradnji s Centrom za transkulturno istraživanje emocija, organizirali su 19. ožujka 2019. godine jednodnevni interdisciplinarni simpozij na temu »Emocije – pristupi proučavanju i perspektive«. Simpozij se održao na Filozofskom fakultetu u Rijeci, a cilj je simpozija bio omogućiti susret znanstvenicima iz različitih područja proučavanja emocija – filozofije, povijesti, književnosti, povijesti umjetnosti, psihologije, kulturologije i dr. Glavni organizatori bili su Iris Vidmar (Odsjek za filozofiju), Kosana Jovanović (Odsjek za povijest) i Mirko Sardelić (Centar za transkulturno istraživanje emocija).

Na simpoziju je sudjelovalo osam predavačica i predavača. Simpozij se sastojao od tri sesije te je nakon svakog izlaganja ostalo vremena za raspravu i pitanja publike upućena predavačima.

Uvodno izlaganje započeo je Marin Biondić (vanjski suradnik na Odsjeku za filozofiju). Naslov izlaganja bio je »Racionalna emocija prema smrti: ima li nečega pogrešnog s Ivanom Iljičem?«. Predavač je pristupio temi emocija tako što je analizirao strah smrti književnog, fikcionalnog lika Ivana Iljiča iz Tolstojeva djela *Smrt Ivana Iljiča* iz 1886. godine. Ovaj lik svojom je refleksijom o smrti i vrijednostima života otvorio problem racionalnosti i neugodnih emocija. Postavio je pitanje može li racionalni argument utjecati na ljudski strah od smrti? Problem se razvijao u stavu lika na psihološkom nivou – prihvaća silogizam »svi ljudi su smrtni«, ali subjektivno ne može pojmiti da bi i on trebao umrijeti. Predavač je u izlaganju nastojao iz perspektive psihološkog i perspektive racionalnog aspekta objasniti zašto se bojimo smrti, možemo li se ne bojati ako se *ne trebamo* bojati i je li taj strah od smrti racionalan. Istaknut je i objekt smrti te odnos racionalnosti prema objektu straha, ali i racionalnost osobe u stanju straha. Izlagač je nastojao istaknuti da lik Ivana Iljiča oprimjeruje tipičnu ljudsku reakciju prema vlastitoj smrti (strah i odbijanje činjenica) te napraviti razliku između ove perspektive iz prvog lica i znanstvene, filozofske perspektive iz 3. lica.

Usljedilo je izlaganje Aleksandre Golubović (Odsjek za filozofiju), čija je tema bila »Religija i emocije«. Potaknuta poznatom biblijskom pričom iz Starog zavjeta (Post 22), izlagačica je željela pobliže analizirati ulogu emocija u religiji. U središtu spomenute biblijske priče jest kušnja pred kojom se našao Abraham koji je spremnošću na čin



žrtvovanja svog vlastitog sina trebao dokazati/pokazati svoju vjeru u Boga (ne samog Boga). Cijeli slučaj nastojao se preispitati iz teološke (religijske), filozofske (osobito etičke) i psihološke perspektive uz djelo *Strah i drhtanje* Sorena Kierkegaarda, koje nudi četiri interpretacije na ovaj biblijski slučaj. Ovim se izlaganjem nastojalo istaknuti izazivanje različitih emocija iz različitih perspektiva te primarno razlika filozofske perspektive – etike – u kojoj je Abraham ubojica i teološke perspektive koja prikazuje Abrahama kao »oca vjere«. Radi se o teleološkoj suspenziji etike u religiji te izlagačica zaključuje da emocije mogu ukazati (ne dokazati) postojanje stvarnog objekta.

Posljednje izlaganje u prvoj sesiji pod nazivom »Umjetnost i emocije« održao je Tomislav Čop (Odsjek za filozofiju). Predavač je prikazao povijesni pregled mijenjanja teorija u umjetnosti i način na koje su one utjecale na odnos umjetnosti i emocija. Pregled se sastojao od: reprezentacijske teorije koja je strogo pokušavala što uspješnije prikazati stvarnost, ekspresivističke teorije čiji je cilj izražavanje osobnog (autorovog) unutarnjeg svijeta, formalističke teorije u kojoj su (je) najznačajniji forma i vizualna kvaliteta djela, estetike (estetskog iskustva), teorije otvorenog pojma (nema opće univerzalne definicije koja bi obuhvatila sve vrste umjetnosti – u analogiji s Wittgensteinovim pojmom »igre«), institucijske teorije (ono što institucije, eksperti nalažu to se smatrao umjetnošću) te povijesne definicije (u prvom redu Arthura Dantoa) unutar koje se nastojalo kontekstualizirati svaki umjetnički predmet u skladu s njihovim vremenom i recipijentima tog vremena. Zaključak izlagača jest da nam ekspresivistička teorija omogućava emocionalno doživjeti svijet. Iako i ona, kao i reprezentacijska teorija, ima problem s obuhvaćanjem svih umjetničkih formi ona svakako naglašava drugi važni element u umjetničkom djelu – emociju.

Nakon kratke pauze, uslijedila je druga sesija. Prvo izlaganje ove sesije »Što nam narativna psihijatrija može reći o emocijama? – neka filozofska razmatranja o slučaju psihopatije« izložili su Luca Malatesti i Iris Vidmar (Odsjek za filozofiju). Polazeći od teze da nam narativni pristup emocionalnim stanjima psihopata može pomoći ustanoviti u kojoj su mjeri njihovi poremećaji relevantni za zakonodavne i moralne odluke koje se na njih odnose, izlagači razmatraju u kojoj mjeri narativni pristup može dovesti do zadovoljavajućih rezultata. Tradicionalno, psihopatima se smatraju osobe koje pokazuju nemogućnost empatičnog povezivanja i suosjećanja s drugima i neki od eksperimenata pokazali su da su psihopati neosjetljivi na moralne dimenzije određenih

situacija. No ova istraživanja nisu potvrđena u novijim studijama, zbog čega se javlja potreba za alternativnim pristupom istraživanju načina na koji psihopati procesiraju emocije i donose moralne odluke. Želeći istaknuti vezu emocija i naracije, odnosno toga da je nemoguće govoriti o sebi bez emocija jer je to refleksija nas samih naspram uvjeta u kojima se nalazimo (okoliša oko nas), izlagači su nastojali prikazati kako se narativom ne informiramo samo o sebi nego se informiramo i o drugima. Narativ psihopata može nam poslužiti kao svjedočanstvo o njihovom osobnom iskustvu, prvenstveno o tome kako oni sami doživljavaju moralne i socijalne situacije, a liječnikova uloga je hermeneutička, odnosno interpretativna.

Vinko Drača (doktorand na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu) izložio je predavanje »Emotivni režim klase i patologizacije emocija: primjer psihijatrije u Hrvatskoj«. Započeo je tezom da su počeci psihijatrije u Hrvatskoj usko vezani uz osnivanje i rad Kraljevskog i zemaljskog zavoda za umobolne u Stenjevcu 1879. i uz djelatnost njegovog dugogodišnjeg ravnatelja doktora Ivana Žirovčića, koji je postavio temelje psihijatrijske prakse u stenjevačkom zavodu. Na temelju povijesti bolesti sačuvanih u arhivu Klinike za psihijatriju Vrapče i stručnih članaka koje je dr. Ivan Žirovčić objavljivao u »Liječničkom vjesniku«, predavač je nastojao analizirati odnos hrvatskih psihijatara kasnog devetnaestog stoljeća prema emocijama. Pri analizi emocija, koristi se pojam »emotivnog režima«, koji je uveo australski povjesničar emocija William Reddy. Reddy je emotivni režim definirao kao »skup normativnih emocija i praksi, rituala i emotiva koji ih izražavaju i preko kojih se isti uče«. Način na koji su psihijatri pristupali emocionalnim stanjima štićenika zavoda, obilježen je emocionalnim režimom građanske klase kojoj su Ivan Žirovčić i ostali liječnici pripadali. To je dovelo do patologizacije određenih emotiva i emocionalnih praksi. Pri analizi se naročito ističu hiperkognizirane emocije (one kojima se daje izrazit društveni značaj = bijes, veselje, tuga, strah). Navedene emocije su izrazito kognitivirane u psihijatriji devetnaestog stoljeća, a njihova se kognitivacija zadržala i u suvremenoj psihijatriji. Stenjevački psihijatri vidjeli su u tim emocijama ili simptomima ili uzroke duševnih bolesti kod štićenika, a njihova je perspektiva bila izrazito obilježena građanskim predodžbama o životu nižih slojeva, socio-darvinističkom paradigmatom »degeneracije« te patrijarhalnim poimanjem rodnih uloga.

Izlaganje kojim se zatvorila druga sekcija bilo je izlaganje Kosane Jovanović (Odsjek za po-

vijest) »Emocije i srednjovjekovne ceremonije i rituali«. Ritual i ceremonije u srednjem vijeku predstavljaju ideološke zamisli vladajućih skupina koji se bilježe u svijest puka. Upotrebom rituala i ceremonija vladajuća elita stvara modele mišljenja koji učvršćuju poredak i društvene odnose. Da bi se stvorilo takve modele mišljenja u srednjem vijeku, a i kasnije, koriste se, između ostalog, i emocije. Emocije su, stoga, postajale nezaobilazni dio rituala i ceremonija gdje su ne samo utjecale na percepcije tih rituala i ceremonija nego su ponekad utjecale na njihov ishod. Ovim izlaganjem predavačica je analizirala na koji su način emocije i njihovo ispoljavanje predočeni i korišteni u ritualima i ceremonijama kako bi se ostvario osjećaj pripadnosti zajednici. Na kraju izlaganja zaključuje se da su emocije imale manipulativnu svrhu iskorištavanja kako bi se ostvario zajednički identitet.

Treću sesiju otvorio je Igor Eterović (Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci) izlaganjem »Zaboravljene emocije kod Kanta«. Predavač je nastojao ukazati na činjenicu da je u klasičnim interpretacijama Kantove filozofije njegovo razmatranje emocija i emocionalnosti gotovo potpuno zanemareno ili pak ignorirano. Emocije u širem kontekstu Kantovih razmatranja vezanih za moralnu antropologiju i uopće različite stupnjeve čovjekova razvoja kroz proces edukacije (discipliniranje, kultiviranje, civiliziranje i moraliziranje) su, prema predavačevu mišljenju, tek polovica etičke priče i stoga je nužna nadopuna »klasičnih« Kantovih etičkih djela (*Utemeljenje metafizike čudoređa*, *Kritika praktičnog uma* i tek rijetko uzimani dijelovi *Metafizike čudoređa*). Izlaganjem su se nastojala opravdati dva osnovna stava: 1) upućuje se na neadekvatnost takva parcijalna čitanja i općenita pristupanja Kantovu opusu koje vodi u teško nerazumijevanje njegove etičke teorije te se pokazuje potreba da se djela poput *Antropologije u pragmatičnom pogledu*, predavanja o moralnoj filozofiji i predavanja o pedagogiji te *Kritika moći suđenja* i *Metafizika čudoređa* u cjelini ozbiljno uzmu u obzir pri razmatranju Kantove etike i 2) rasvjetljava se kroz neke trendove valorizacije emocija prvenstveno u kontekstu istraživanja Kantove moralne antropologije upravo plodnost i širina koju nam njegova filozofija može pružiti u iščitavanju važnosti i relevantnosti emocija za cjelokupan čovjekov (moralni) razvoj) kao ujedno prirodno (animalno), društveno (pragmatičkog), ali i umnog (moralnog) bića, a kojemu korespondiraju tri stadija odgoja (kultivacija, civilizacija, moralizacija). Ističe se misao da se ubrzo dezintegracija parcijalnog pristupanja Kantu i čim prije preokrene trend u korist integralnog čitanja njegove filozofije.

Skup je zatvoren posljednjim izlaganjem Mirka Sardelića (Centar za transkulturno istraživanje emocija) na temu »Vrjedniji od života? Čast i ugled – prilog povijesti emocija i identiteta«, u kojem je obrazlagan neprocjenjiv odnos emocija i časti. Počevši od teze da čast i ugled mogu biti, i vrlo često jesu, neprocjenjive vrijednosti, predavač je istaknuo kako su točno povezani s identitetom i emocijama individualaca i grupa. Mogu, i bezbroj puta jesu bili, uzrok oduzimanja i davanja slobode ili života. Predavač se fokusirao na okvirna mišljenja o časti i ugledu, njihovoj povezanost s vrijednostima društva, socijalnim programiranjem, regulacijom emocija te pravnim aspektima njihove zaštite. U drugom dijelu izlaganja analizirali su se neki primjeri iz povijesti klasičnoga rimskog svijeta vezani uz pojmove *dignitas*, *auctoritas*, *virtus*, *integritas* – iz teorije i prakse.

Simpozij je pozdravnim riječima zatvorio posljednji predavač, a ujedno i jedan od organizatora – Mirko Sardelić, koji je zahvalio prisutnima na odazivu te brojnim pitanjima u raspravama. Simpozij »Emocije – pristupi proučavanju i perspektive« uspješno je ostvario ideju povezivanja interdisciplinarnih perspektiva s emocijama uz povijesni pregled te su sva izlaganja prošla u ugodnoj atmosferi. Mislim da u ime svih okupljenih mogu reći da se nadamo sličnom budućem susretu!

Iva Martinić

### **Predstavljanje knjige Terryja Eagletona *Radikalno žrtvovanje***

U utorak, 26. ožujka 2019. godine, u Knjižnici i čitaonici Bogdana Ogrizovića u Zagrebu održana je 90. tribina *Paralelni svjetovi* posvećena najnovijoj knjizi jednog od najpoznatijih teoretičara kulture Terryja Eagletona, pod imenom *Radikalno žrtvovanje*. U raspravi i svojevrsnoj kritici knjige sudjelovali su Nadežda Čačinović s Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, koja je ujedno radila na knjizi kao stručna redaktorica, Leonardo Kovačević, teoretičar i urednik za filozofska pitanja Trećeg programa Hrvatskoga radija, te Kristijan Vujičić, prozni pisac i dugogodišnji urednik naklade Ljevak.

Terry Eagleton je utjecajan teoretičar kulture čija su mnoga djela prevedena na hrvatski jezik, među kojima je i *Radikalno žrtvovanje*. Knjiga je kulturološka analiza žrtvovanja kao

temelja suvremenog, ali i društvenog poretka u čijem tumačenju Eagleton prolazi kroz djela i misli iz teologije, književnosti, politike i filozofije. Tribinu je započela Nadežda Čačinović govoreći da je *Radikalno žrtvovanje* knjiga za koju je zbog zgusnutosti sadržaja potrebno nešto više pažnje nego za prosječnu Eagletonovu knjigu, ali i da ona ima sve odlike Eagletonova postupanja, prolazeći klasičnu literaturu, istovremeno u neprestanom dijalogu sa suvremenim autorima. Leonardo Kovačević iznio je činjenicu da knjiga obuhvaća puno disciplina od kojih su neke sociologija, teologija, psihologija, ali da ni jedan aspekt ne prevladava te da je po sažetosti teza, dinamičnosti i samom razvijanju teme žrtvovanja to jedna od boljih Eagletonovih knjiga u zadnjih desetak godina. Ono što je predmet kritike kod Eagletona je ideja svijeta koja je pozitivistička, koja stvar drži na razini na kojoj se smatra da je besmisleno ugrožavati našu dobru egzistenciju. Ono što u knjizi nije istaknuto, a potrebno je istaknuti, navela je Čačinović, je razlika između samožrtvovanja i žrtvovanja drugih te taj nedostatak navodi kao ozbiljnu slabost knjige. Ono što se, s druge strane, od Eagletona, kako kaže, može naučiti jest to da neke ideje imaju moć i da je gesta reduciranja nešto na interes, na nešto što je samo jedan način prikrivanja istinskih namjera, jedna neodrživa i žalosna slika svega što je prethodilo današnjem trenutku. Žrtvovanje postoji na način guranja drugoga kao žrtvenog jarca, ali Čačinović vjeruje da postoji i žrtvovanje u kojemu smo spremni istinski umrijeti zbog nečega te da tek takvom obliku žrtvovanja sebe, a ne drugih ljudi, treba dati poštovanja.

Veliki dio prvog poglavlja knjige Eagleton posvećuje priči o raspeću Isusa Krista, kao činu koji se smatra ultimativnim žrtvovanjem pojedinca za dobrobit drugih u znak beskrajne ljubavi. Pojašnjenje te teze daje Leonardo Kovačević, objašnjavajući da pri razmatranju trenutka Kristova raspeća Eagleton ustanovljava radikalni prekid između prijašnjih žrtvenih praksi i samožrtvovanja. Prije su žrtve uvijek bile nevine, zaraćene strane bi izabrale nevinu žrtvu kao sredstvo izmirenja. Eagleton u Kristovu raspeću vidi potpuni prevrat u ideji žrtvovanja jer nema više nevine žrtve, sama ideja žrtvovanja se dokida. Kršćanski narativ samožrtvovanja prekida sve ostale narative klasične poganske religije. Upravo se tome sastoji radikalna ideja žrtvovanja koja nikad prije nije postojala, a to je da je ljubav riskiranje vlastitog života, a ne svojih dobara kao što se to radilo u prijašnjim praksama. Može se učiniti neobičnim da netko poput Eagletona, koji toliko duguje marksističkom nasljeđu, pokazuje zanimanje za religiju, Boga i teolo-

giju i pitanje je na koji način on prilazi tim pitanjima. Leonardo Kovačević smatra da Eagleton pripada skupini mislioca koji su u religiji i teologiji našli vrstu trezora ideja i praksi za koje naš liberalni poredak želi misliti da je odavno nadišao i da su te ideje zastarjele, a Eagletonovu knjigu objašnjava kao svojevrstnu dekonstrukciju kršćanskog nasljeđa.

Za kraj, Čačinović je govorila o žrtvovanju u današnjem svijetu, točnije da zajednice u kojima se pojavljuje potreba za žrtvovanjem i mogućnost žrtvovanja ne bi trebale postojati. Ako govorimo o žrtvovanju kao o samoodricanju i nadilaženju ideje ljubavi kao puke razmjene onda ono ima smisla jer ako na ljubav, kako kaže, gledamo samo kao na dogovor, onda je u svijetu nešto ozbiljno krenulo po zlu.

Posjetiti tribinu *Paralelni svjetovi* lijepo je i korisno iskustvo, ne samo za profesore, doktore ili studente filozofije, već i za one koji možda nikada nisu imali priliku ili vremena učiti dublje u neka filozofska stajališta ili doći do stručnije filozofske literature. Iako je tribina bila otvorena za sve, ostalo je praznih mjesta, što nikako ne pripisujem nedovoljnoj zainteresiranosti ljudi za diskutiranu temu, već tome što je tribina zamalo pa zatajena, makar za ljude koji nisu izravno povezani s organizatorima događanja takve vrste. Organizacija je bila dobra, pitanja smisljena, a izlagači jasni.

Danijela Mali

### **Javno predavanje Ljudevita Frana Ježića »Promišljanja o odnosu jezika i mišljenja iz susreta (sraza) povijesti filozofije i kognitivne lingvistike«**

U utorak, 26. ožujka 2019. godine u Zagrebu je održano predavanje pod nazivom »Promišljanja o odnosu jezika i mišljenja iz susreta (sraza) povijesti filozofije i kognitivne lingvistike«. Predavanje, koje se odvijalo u prostorijama Društva sveučilišnih profesora, držao je docent s Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu Ljudevit Fran Ježić.

Predavanje je započelo uvodom u dosadašnju Ježićevu biografiju, koji je završio studij lingvistike i filozofije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu te je bio dobitnik Rektorove nagrade za vrijeme studiranja. U svojoj struci služi se starogrčkim, latinskim,



francuskim, njemačkim i engleskim jezikom. Profesor Ježić u uvodnim riječima najavio je da je predavanje koje će držati temeljeno na njegovu članku iz područja filozofije, kao i interdisciplinarnih područja, pod nazivom »How do Language and Thought Influence Each Other? A Reconsideration of Their Relationship with Parallel References to the History of Philosophy and Cognitive Linguistics«, objavljenog u časopisu *Synthesis philosophica* 32 (2017) 1.

Prvo glavno pitanje izneseno na predavanju jest pitanje kako jezik i mišljenje međusobno utječu jedno na drugo, s obzirom na to da filozofski i lingvistički značaj takvog zapitivanja. Uz to, dodao je Ježić, razumije se sagledavanje načina mišljenja, količine slobode i kreativnosti vlastitog mišljenja, ali i osobno značenje vlastitog jezika koje ultimativno oblikuje osobno mišljenje i doživljaj svijeta poimanjem istoga. Prema nekom općem sastavu, kako bi to filozofi dijelili, može se reći da će ili jezik jednosmjerno oblikovati mišljenje i obrnuto (u slaboj ili jakoj inačici) ili će se paralelno mišljenje razvijati kao jezik. Opće stajalište jest da postoji dvosmjerni slabi determinizam između jezika i mišljenja, što znači da jezik i mišljenje utječu jedno na drugo.

Iduća stavka predavanja bila je: »Omogućuje li nam jezik da prenosimo značenje drugima i omogućuje li nam da prenosimo samo uvriježena i konvencionalna značenja ili također nova značenja, koja još nemaju konvencionalan dostupni izraz?«. Uporabu jezika dijeli na stjecanje znanja o jezičnim izrazima i stvaranje jezičnih izraza; prema Ježićevu mišljenju, konvencionalno jezične znakove učimo udruživanjem pojedinih jezičnih izraza koje čujemo/vidimo iz perspektive načina na koji predstavljaju misli, osjećaje, asocijacije i tako učimo kojim jezičnim sredstvima se što može izraziti. Mnogo je lakše naučiti već stvoreni izraz; ono što je teže i problematičnije je stvaranje jezičnih izraza za pojmove koje ne možemo obuhvatiti senzornim osjetilima kao što su sluh ili vid, no osjećamo ih i uvelike oblikuju naš ljudski život. Što Ježić zapravo misli kada govori o srazu povijesti filozofije i kognitivne lingvistike jest sraz kontinentalne tradicije utjelovljene u Kantovoj filozofiji i kognitivne lingvistike Lakoffa i Johnsona, koji se i smatraju ocima kognitivne lingvistike.

Ono što je kod Lakoffa i Johnsona specifično jest učenje o metaforama, prema kojima oblikujemo značenje svakodnevnih znakova u jeziku i komunikaciji. Navedeno je Aristotelovo objašnjenje uporabe metafora iz djela *Retorika*; on objašnjava da se ljudi metaforama služe jednako često kao i direktnim ozna-

čavanjem ičega, a retoričarima se preporuča kako bi zvučali prirodnije u svojim govorima. Nadalje, objašnjeno je kako stvaramo konvencionalizirane i nekonvencionalizirane izraze, što je Ježić sažeto objasnio, a iscrpno analizirao u svojem članku.

Sljedeća naglašena opreka bila je distinkcija pojmova i predodžaba. Ježić je započeo ovaj dio objasnivši etimologiju pojmova pojma i predodžbe te njihove nazive u ostalim jezicima. Predodžbe mogu biti zorne (dobivene osjetilnošću) i uobražene (stvaramo ih iako predmet nije dostupan našim osjetilima). Tako je Ježić zaključio:

»Jezik i jezični izrazi prvenstveno svjedoče kako smo si mi nekad predočavali svijet, odnosno, bilo sebi bilo drugima.«

Pojam za razliku od predodžbe podrazumijeva uvid. Iz filozofije uzima primjer duha, koji je široko obrađen od strane mnogih filozofa kroz povijest. Visoko je sofisticirani pojam, koji sadrži predodžbu što vidimo iz razlaganja jezičnih sličnosti i razlika. Poimanje duha dolazi iz našeg iskustva disanja (osjetilno poimanje). Pojam se dalje razvija u metaforu, gubeći svoj prvenstveni osjetilni sadržaj, kako možemo pratiti objašnjavanjem pojma duh u povijesti filozofije. Kognitivna lingvistika favorizira pojam hvatanja (zahvaćanja, shvaćanja i sl.) i njegove varijante razvijene kroz širenje jezika. Također, spomenute su situacije gdje se jezični pojmovi koji nastaju naizgled spontano, stvaraju svjesno i s namjerom, te je naveden primjer Zenona i njegova gestikuliranja, kako bi se dokazala poanta da je znanstveno znanje stanje koje najviše uživaju mudri.

Predavanje je iznijelo dva ključna pitanja obrađena i u članku, a to su na koji način usvajamo značenja konvencionalnih jezičnih znakova i kako izražavamo svoje izvorne misli, osjećaje i uvide još nekonvencionaliziranim jezičnim sredstvima. Prevladalo je mišljenje da se jezični izrazi i metafore ugrađuju u vlastiti um onako kako si ljudi predočavaju sada ili u prošlosti, te naravno kako ih predočavaju drugima. Jezik, sukladno tome, ne pokazuje objektivno naše poimanje svijeta, kao ni razumijevanje istoga, s obzirom na znatan unos subjektivnosti u konstrukciji mišljenja. Pred kraj rasprava se ticala razlike uporabe terminologije i svakodnevnog jezika, te primjena suvremenih lingvističkih teorija. Znanost očekuje još istraživanja ovog tipa, bez obzira na ne tako veliko zanimanje ljudi za tu temu, zbog uloge jezika u izgradnji našeg subjektivnog svijeta i na kraju krajeva zbilje.

**Mateja Lisak**

### **Međunarodna radionica »InterLogos Workshop: Image: Interdisciplinary Inquiry«**

»InterLogos Workshop: Image: Interdisciplinary Inquiry« prva je u nizu radionica koja u okviru šireg konceptualne platforme *InterLogos* nastoji objediniti različite discipline, tj. interdisciplinarno povezati različite društveno-humanističke znanosti na razini diplomskih, doktorskih i specijalističkih studija u regiji i šire, od studenata za studente. Prva se radionica tako održala 27. i 28. ožujka 2019. na engleskom jeziku u prostoru Znanstvenog centra izvrsnosti za integrativnu bioetiku. Sudionici su bili studenti diplomskih i doktorskih studija povijesti umjetnosti i filozofije iz pet država: Bosne i Hercegovine, Brazila, Bugarske, Hrvatske i Srbije. Program radionice bio je podijeljen u četiri tematska bloka i dvije faze po bloku, s uvodnim predavanjem, odnosno metodologijskim postavljanjem problematike, nakon kojih je uslijedila rasprava i konstruiranje problema i rješenja. Tematika radionica bila je podijeljena ovako: slika kao apstraktan pojam, slika u odnosu prema identitetu osobe kroz psihi i tijelo i slika u (povijesti) umjetnosti.

Prvi tematski blok vodio je Rômulo Eisinger Guimarães (doktorand, Centar za društvene znanosti i humanistiku, Federalno sveučilište u Santa Mariji, Brazil). Izložio je povijesni pregled filozofijskog tumačenja slike, a drugi dio odnosio se je na politički aspekt same slike, odnosno na njezino društveno značenje. Razvila se rasprava o klasičnim filozofijskim problematikama vezanih uz problem slike, metafizičkim značenjima slike te odnosima među pojmom, predmetom i slikom predmeta. Predodžba nekog pojma odvija se istovremeno i kroz predodžbu samoga materijala kojeg predstavlja. Odgovornost je na umjetniku koji tu umjetnost i proizvodi, no postavlja se pitanje pogrešnih tumačenja umjetnosti te o intencionalnosti umjetnosti i toga tko može biti autor. Pitanje o autoru povlači za sobom i pitanje o samoj identifikaciji umjetnosti te o razlici između estetskog iskustva i biti umjetnosti. Orijentacijski je zaključak prvog razmatranja bio je slika u umjetnosti ili bilo kakva druga slika uvijek ovisna o percepciji čovjeka, odnosno najprikladnijom se je pokazala teorija recepcije.

Luka Janeš (doktorand, Odsjek za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska) vodio je drugi tematski blok, na temu fenomenologije percepcije u kontekstu narcizma i egoizma, pri čemu se fenomenologija odnosi na objektivnost spoznaje, u konkretnom slučaju slike svojeg vlastitog jastva.

Mit o narcisu govori o zaljubljenosti u vlastitu sliku i o želji za reproduciranjem samoga sebe. Raspravljalo se je o odnosu mentalnih stanja i/ili bolesti te produkciji umjetnosti, gdje se je uvidjelo u postojanje pomaka u poimanju umjetnika od nekoga tko vlada umijećem umjetnosti do umjetnika genija koji se oslanja na svoju intuiciju i vlastitu posebnost koja ne mora biti pozitivnog karaktera. Povećala se rasprava o upotrebi psihofarmaka i drugih opojnih sredstava u kontekstu mentalnog zdravlja i umjetničke kreacije, kao i o distorziji slike opijatima ili pojačivačima. Kao odgovor na generalnu problematiku ponudeno je sljedeće: prevencija narcizma i egoizma, ali i drugih mentalnih bolesti, može se pokušati postići obrazovanjem od najranijeg doba, tijekom ranog razvoja psihe djeteta.

Voditelj trećeg tematskog bloka bio je Roni Rengel (doktorand, Odsjek za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska). Razradio je pitanja fragmentarnosti ljudske percepcije i ljudskog izražavanja, u jeziku generalno, ali i u umjetnosti. Raspravljalo se je o potrebi za jednostavnošću ili kompleksnošću jezika u filozofiji i kod različitih oblika umjetnosti te odnosa razumijevanja između ljudi s obzirom na njihova vlastita preduvjerena i kulturno-materijalnih stajališta. Razmatrala se je fragmentarnost slike ili fotografije i različiti načini percipiranja različitih umjetnosti jer glazba, književnost, skulpture, arhitektura zahtijevaju drugačiji modus doživljaja. Umjetnost je posredovana umjetnikom, što otežava njezino razumijevanje, a pri elaboraciji tog problema govorilo se je o Hegelovoj filozofiji koja bi za razumijevanje umjetnosti pretpostavljala »gledanje kroz oči umjetnika«, čemu je opet analogan odnos percipiranju samoga sebe u ogledalu, »kroz ogledalo« i »iza samog ogledala«. Dakle, samo je percipiranje već problematično, a u promišljanju umjetničkoga djela je još kompleksnije.

Katarina Jović (doktorandica, Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Beogradu, Srbija) vodila je četvrti tematski blok, kritički se osvrćući na eurocentrični kanon povijesti umjetnosti. Kroz povijesni pregled razvoja kanona umjetnosti ukazala je na generalnu unutarnju problematiku povijesti te na institucionalnu teoriju umjetnosti. Renesansna umjetnost razlikovala se je u samome postupku stvaranja umjetnosti, odnosila se je na *techné*, na vrstu obrtničkog zanata, na umjetnost po narudžbi, što je otvorilo pitanja aure, ideje, kopiranja, autentičnosti i dovršenosti nekog pojedinačnog umjetničkog djela. Primjena tih pojmova na posebne umjetnosti poput arhitekture, pokazala se još zahtjevnijom. Ostalo je otvoreno pitanje

može li se uopće bilo koji od tih aspekata primijeniti na samog autora ili na nekoga tko tu umjetnost fizički izrađuje ili pak na onoga čija je inicijalna ideja to bila ili recipijenta? Rasprava se proširila na vizualnu kulturu koja obuhvaća šire područje slika, pri čemu se sve može shvatiti kao slika, čime se povela rasprava o legalnom i moralnom odnosu vlasništva nad umjetničkim djelima.

Generalni zaključak jest taj da sve promišljanje slike u kontekstu umjetnosti u konačnici uvijek dovodi do neodgovorenog pitanja: tko je autor i što je umjetnost? Dijalog između onoga tko percipira i onoga što se percipira, složen je mehanizam koji je ključan za razumijevanje svih oblika slika. Ujedinjenjem perspektiva povijesti umjetnosti i filozofije uspjela su se postaviti nova gledišta, no radionica je otvorila više pitanja, nego što li je dala odgovora. Na njih bi se potencijalno moglo odgovoriti na budućim radionicama i u planiranom tematskom bloku časopisa *Synthesis philosophica*, posebno kreiranog u sklopu pokrenute akademije unutar *Filozofskih istraživanja* za mlade autore, u sklopu čega će autori usavršavati svoja istraživanja nad izabranom problematikom i dati svoje rezultate na uvid svjetskoj kritici.

Štefanija Kojić

### 13. Mediteranski korijeni filozofije

U periodu od 4. do 6. travnja 2019. godine u Splitu je održan trinaesti simpozij *Mediteranski korijeni filozofije*, čiji su organizatori Hrvatsko filozofsko društvo i Odsjek za filozofiju Filozofskog fakulteta u Splitu, u dvorani koja je smještena u središtu Dioklecijanove palače. Naslov simpozija bio je »Čovjek je mjera svih stvari – Protagora, uz 2500. obljetnicu rođenja«. Tom mišlju da je »čovjek mjera svih stvari, koje jesu da jesu, koje nisu da nisu« Protagora iz Abdere oplemenio je antičku misao sa svojim antropocentričkim uvidom, ali i otvorio nova pitanja u filozofiji. Na simpoziju je sudjelovalo 30-ak izlagača, predstavljeno je nekoliko novih knjiga i održan je *hommage* Željku Škuljeviću, bosanskohercegovačkom filozofu koji je bio čest gost *Mediteranskih korijena filozofije*. Skup su otvorili pozdravnim riječima: predsjednik Organizacijskog odbora simpozija Mislav Kukoč, pročelnik Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta u Splitu Tonči Kokić i prodekan Filozofskog fakulteta u Splitu Gordan Matas.

Prvu sesiju prvog dana otvorio je Pavo Barišić (Zagreb) s izlaganjem na temu »Perspektive istine u Protagorinu nauku« u kojem povezuje Protagorinu misao s današnjim raspravama o pluriperspektivizmu i spoznaji istine, potaknut polemikama o lažnim vijestima (*fake news*). Iznio je pitanja o položaju činjenica i njihovoj ulozi u razrješenju dvojbi oko istine te postavio pitanje o mogućnosti demokratskog pregovaranja o istini. Daniel Bučan (Zagreb) dublje je razmatrao Protagorinu tezu da je »čovjek mjera svih stvari«, ali u svjetlu pitanja što je čovjek koji je mjera svih stvari. Uz pomoć dva Aristotelova vida čovjekova života (*theoretikos bios* i *politikos bios*) pokušava dati odgovor na pitanje »što je čovjek?«. Prihvaća interpretaciju Protagorina iskaza kao afirmaciju relativističkog načela te je pokušao odrediti mjesto i smisao tog relativizma s obzirom na dva vida čovjekovog života. Posljednje izlaganje u prvoj sesiji održala je Marija Petrović (Beograd) s temom »Protagorino shvaćanje moralnosti« u kojem smo čuli o Protagorinom shvaćanju porijekla društvene moralnosti, a pri čemu se autorica referirala na Platonov dijalog *Protagora*. Petrović smatra da je u tom dijalogu Protagora prikazan kao netko tko smatra da su moral i zakon nužni za opstanak ljudi i civilizacije, za razliku od ubičajenog shvaćanja Protagore kao moralnog relativista.

Bojan Blagojević (Niš) u svom izlaganju »*Ad hominem* kao Platonov *hommage* Protagori« ukazuje na Platonov skriveni *hommage* Protagori u istoimenom djelu, razmatra hedonistički argument i određenje vrline te se fokusira na *ad hominem* aspekt koji počiva na Protagorinoj tezi o čovjeku kao mjerilu svih stvari. Sljedeći izlagač bio je Ivo Džinić (Zagreb) s temom »Platonova i Aristotelova kritička interpretacija *homo mensura* teze«. Istaknuo je razlike u njihovim interpretacijama u djelima *Teetet* i *Metafizika*, gdje Platon *homo mensura* tezu tumači senzualistički, dok Aristotel stavlja naglasak na konkretnog pojedinca koji daje prednost ili znanosti ili čulnom doživljaju kao izvoru znanja. Erik Brezovec (Zagreb) pronalazi poveznicu između Protagorine i Marxove antropocentričnosti koju izlaže pod naslovom »Tragovi Protagorine antropocentričnosti u ranijim radovima Karla Marxa s posebnim osvrtom na Marxov pristup religiji«. Izveo je zaključak da se preko Protagorine teze može pronaći poveznica između mediteranske filozofije i Marxa jer iz ideje da je čovjek mjerilo svih stvari proizlazi Marxov pristup prema religiji i drugim strukturama društva. Drugu sesiju zatvorio je Josip Guć (Split) s izlaganjem »Antropomorfizam danas: sudbina Protagorina impulsa«. Propitao je ulogu antropomorfističkog mišljenja u bioetici, naslanjajući se

na uvide Hansa Jonasa, te se bavio odnosom antropomorfizma i antropocentrizma, također s naglaskom na bioetiku.

»Epiktet vs. prva generacija sofista« je naslov izlaganja Tamare Plećaš (Beograd) u kojem je istraživala odnos između Epikteta i sofista te raspravljala o svrstavanju Sokrata i Epikteta među sofiste. Sljedeće je izlaganje održao Stjepan Ljudevit Marušić (Split) na temu »Moderno vrednovanje Protagorine filozofije: relativizam ili racionalizam?«, u kojem je pokušao iz perspektive filozofije znanosti Karla Poppera vrednovati Protagorino stajalište te uočiti poveznice između njih. Astrit Salihu (Priština) održao je posljednje izlaganje prvog dana, naslovljeno »Sofistika i postmoderna – sofistčke reminiscencije«. Salihu je tematizirao reaktualizaciju sofistčke relativizacije te problematizirao stajalište da živimo u »nekoj originalnoj povijesnoj epohi« koju nazivamo postmoderna navodeći da relativizacija univerzalnih pojmova ima svoje korijene u antici. Na kraju prvog dana predstavljeno je nekoliko knjiga: zbornik *Kosmopolitische Demokratie* urednika Henninga Ottmanna i Pave Barišića, knjiga *Osjećaj ljepote, život razuma. Ivanu Kožariću, kiparu, anti-kiparu* autora Nikole Tadića, knjiga *Traktat o izvjesnosti* autora Miodraga Živanovića i knjiga *Etika* autora Asima Mujkića i Jasminke Babić Avdispahić. Osim knjiga, predstavljen je i časopis *Eidos* iz Zenice.

U petak, 5. travnja prvu je sesiju otvorio Mislav Ježić (Zagreb) s izlaganjem »Što je zajedničko Bhagavadgīti i katedrali sv. Duje« u kojem je autor usporedio metodu kojom bi se trebalo proučavati hinduističku pjesmu, koja je kroz godine mijenjala svoj tekst, s proučavanjem katedrale sv. Duje koja je kroz povijest mijenjala svoj oblik i unutrašnje uređenje. Nakon Ježića je slijedilo izlaganje Dževada Zečića (Zenica) »Kozmološko učenje Ikhwan al-Safa« gdje je autor iznio kratki pregled stvaralaštva grupe znanstvenika iz Basre koji su se nazivali Braća čistoće (Ikhwan al-Safa). Slobodan Stamatović (Split) održao je posljednje izlaganje u ovoj sesiji pod naslovom »Čemu filozofija? Pogled u antiku« u kojem daje prikaz kako se kroz različite filozofske pravce u antici, s naglaskom na platonističku perspektivu, pokušalo odgovoriti na pitanje smisla filozofije.

Ivan Bodrožić (Zagreb) je započeo drugu sesiju s izlaganjem »Broj kao mjera svega prema svetom Augustinu« u kojem govori kako Augustin razvija filozofiju broja. Broj je za Augustina središte svega pa tako i središte obrazovanja i znanosti. Zapravo, za Augustina je broj temelj svega te se iz toga zaključuje da je broj mjera svega što postoji. Nakon izlaganja Ivana Bodrožića, slijedeći je bio rad

»Motivacija antičkog skepticizma i njegovo oživljavanje u 16. stoljeću« autorice Jelene Pavličić (Beograd). Autorica je pokazala kako su se dva pravca skepticizma, pironski i akademski skepticizam, odnosila prema pojmu koji je ujedno predmet same analize. Nadalje, Pavličić je pokazala kako je oživljavanje skeptičkih argumenata dovelo do *crise pyrrhonieme*. Skepticizam je imao jednu od ključnih uloga u formiranju intelektualne misli. Odnosno, skepticizam je prijelazni trenutak u povijesti filozofskih ideja. Nakon Pavličić, Ivan Peović (Split) izložio je svoj rad »Rimska pravna praksa kao osnova za teoriju slobode«. Autorov je cilj bio da sagleda teoriju slobode u svijetlu drugačijem od Hobbesova shvaćanja, odnosno da je sagleda kao slobodu od ovisnosti volje drugoga. Peović je pokazao razliku između slobodnog čovjeka i roba koju čine rimski pravници. I upravo je ta razlika bitna za rimsko poimanje slobode kao takve. Na kraju je povukao paralelu između Quentina Skinnera, Machiavellija i drugih s rimskim teoretičarima. »Sofisti i kritičko mišljenje« je tema rada autora Bruna Čurka (Split). Autor je govorio o sofistima koji su podučavali za novac te usavršavali tehnike uvjeravanja i argumentiranja. Prvenstveno, sofisti su se bavili praktičnim pitanjima te, iako su odbacivali norme, zbog svog umijeća dokazivanja neophodni su u razmatranju kritičkog mišljenja. Nakon Čurka, u istoj sesiji, slijedilo je izlaganje Ivana Bekavca Basića (Zagreb). Basić je u »Ánthrōpos métron hapántōn i fake news« izložio tezu u općoj izloženosti lažnim vijestima. Bekavac Basić usporedio je sofista Protagoru i njegovu izjavu »čovjek je mjera svih stvari« s današnjim čovjekom i lažnim vijestima. Basić je pokazao da nam se činjenje i tumačenje istih nadaju. Zadnji je u ovoj sesiji izlagao Nenad Vertovšek (Zadar). Njegov rad »Ljudsko biće i ethos budućnosti« govorio je o činjenici da je antropocentrički spoznajni relativizam Protagore jedno od mjerila spoznaje svijeta i samospoznaje čovjeka. Mjerilo spoznaje više nije apsolutni antropocentrizam novog vijeka, već zbiljski znanstveno-tehnički um koji svojim sredstvima postavlja i preoblikuje svijet. Na koncu se postavlja pitanje: »Ima li još vremena za prostor u kome ćemo učiti i naučiti kako biti čovjek mimo svih usuda metafizike?«.

Sljedeću je sesiju otvorio Tomislav Zelić (Zadar) sa svojim radom »Što bijaše mediteranizam? Teoretski i metodološki aspekti«. U svom je radu govorio kako je potrebno istraživanje trećeg diskursa, diskursa pod nazivom mediteranizma. Potrebno je posegnuti za trećim diskursom zbog toga što diskursi »orijentalizam« i »balkanizam« ne obuhvaćaju bogate kulturne odnose između Srednje Europe



i Sredozemlja. No mediteranizam kao diskurs u ovom kontekstu sadrži mnoge oprečnosti, dvojakosti i proturječnosti te je potrebna rekonstrukcija i komparacija s ostala dva diskursa. Nakon Zelića, svoj rad pod naslovom »Zašto ovaj Novi zavjet: proces odabira kanona« izložio je Marko Marina (Zagreb). U svom radu Marina govori o kršćanstvu, odnosno, o njegovom proširenju na području Mezopotamije i njegovom etabliranju kao najsnažnijeg religijskog i društvenog faktora. Odabir kanona Novog Zavjeta je krucijalan segment u godinama formiranja kršćanstva. Pitanje koje se nameće i na koje autor u izlaganju odgovara je: »Zašto je rana Crkva odabrala četiri kanonska evanđelja?«. Smatra da bi Mediteran znatno drugačije izgledao da je kojim slučajem kršćanstvo otišlo nekim drugačijim putem. Sljedeće je bilo izlaganje »Mediteranski korijeni hodočašća« Zrinke Podhraški Čizmek (Zagreb) u kojem je prvenstveno govorila o hrvatskim hodočašćima pomorskim putem pokušavajući im naći izvor u mediteranskom kontekstu. Autorica je govorila o trima velikim monoteističkim religijama koje se rađaju na Mediteranu: islam, kršćanstvo i židovstvo. Mediteran kao takav prostor je putovanja i putnika, raznih križanja, filozofija itd. Također, ono je ujedno i sjecište hodočasnika pa tako i hodočasnika iz Hrvatske koji su hodočastili u Loreto i Asiz. Ističe kako je iz dokumenata vidljivo da se putovalo s područja od istočnog Jadrana pa sve do Boke kotorske prema svetištima, a iz tih putovanja se implicira jasni mediteranski korijen. Posljednji u ovoj sesiji bio je Denis Karanušić (Šibenik) s temom »Descartesov humanizam: *inter Deum et perfectionem hominis?*«. Na samom početku autor se pitao kakva je pozicija ljudskog bića unutar Descartesove filozofije te može li se govoriti o Descartesovu humanizmu. René Descartes kroz svoja je djela uveo pojam »perfectio humanis«, za njega je Bog temelj svega. Čovjek, ljudski um, od Boga ima mogućnost i sposobnost da se usavršava u cilju izbjegavanja pogrešaka i s ciljem dolaska na sam vrh svega stvorenoga. Autor smatra kako čovjek, ako ispravno koristi svoj um, može biti nepogrešiv.

Novu je sesiju započela Marita Brčić Kuljiš (Split) s izlaganjem »Jesu li anti-migrantske stranke kompatibilne s načelima liberalne demokracije? Analiza jednog slučaja – Freiheitliche Partei Österreichs (FPÖ)«. Autorica je pošla od primjera društvene igre u kojoj sudionici ne poštuju pravila igre, a prihvatili su ista. Implicira se pitanje: »Kakva je situacija u slučaju političke igre?«. U svrhu što jasnijeg odgovora na potonje pitanje, autorica je predstavila odnos stavova anti-imigrantskih stranaka i načela liberalne demokracije kroz slučaj političke stranke Freiheitliche Partei

Österreichs. Sljedeće je izlaganje bilo »Granice međuljudske komunikacije u digitalnom dobu« autorice Ane Jeličić (Split). Jeličić je istaknula kako tehnologija svoje najveće dostignuće ima upravo u ljudskoj komunikaciji te samim time definira način na koji ljudi žive i stvaraju. Govorila je o tome kako se stvarni svijet kompenzira virtualnim što nas dovodi do višeživotnosti pojedinca. Jeličić je upozorila na opasnosti tehnologije koja dovodi do isključenja tjelesnosti i koja dehumanizira ljudsku komunikaciju. Samim time što čovjek danas »živi na mreži« nas dovodi do etičkih dilema. Zadnji je u ovoj sesiji bio autor Siniša Matić (Zadar) s izlaganjem »Paradoks suda – prikaz jednog gimnazijskog domaćeg rada«. Kao što je vidljivo iz naslova, autor je izložio rezultate rada učenika gimnazije. Učenicima je bio zadan domaći rad, a na osnovi analize njegova rješavanja Matić je došao do zanimljivih spoznaja: da rješenja zadataka nisu ista kod učenika prirodoslovnog smjera u odnosu na učenike općeg smjera. Naime, učenici općeg smjera su znatno slabije reagirali na paradoks u sudu. Poslije kratke stanke uslijedio je *hommage* Željku Škuljeviću pod naslovom »O sofistima i heterama«. Prigodnu riječ su kazali: Mislav Kukoč, Spahija Kozlić, Dževad Drino i Aras Borić.

Zadnji je dan simpozija započeo sa sesijom na engleskom jeziku. Prvo je Anđelija Milić (Niš) izložila temu »That Which Can Be Measured in the Measure of All Things« (»Ono što se može mjeriti u mjeri svih stvari«). U svom radu, Milić je istaknula kako kod je Protagore nerazdvojivo etičko-političko i metafizičko te analizirajući Protagorinu ostavštinu dolazimo do zaključka da i nije baš toliko zastupljen stav o čovjeku kao mjeri svih stvari, odnosno, nije etički relativizam kao takav zastupljen. Sljedeće je izlaganje bio rad »Protagora's Moral Relativism« (»Protagorin moralni relativizam«) autorice Anite Lunić (Split). U svom radu, Lunić napominje kako je pojam relativizma zapravo sklisko područje. U cilju analiziranja Protagorine pozicije, autorica napominje kako je potrebno razlikovati više varijanti već spomenutog moralnog relativizma: 1) deskriptivni moralni relativizam-različita moralna vjerovanja u različitim društvima; 2) metaetički moralni relativizam – moralni iskazi nisu apsolutno istiniti, nego relativni u odnosi na okvir; 3) normativni moralni relativizam – kako treba djelovati na osnovu relativističke pretpostavke (uglavnom se bavi pitanjem tolerancije). Lunić napominje kako nam je ova razdioba moralnog relativizma od koristi u analiziranju Protagore iz dijaloga *Teetet* i *Protagora*. Autorica se u daljnjem izlaganju usredotočila na spomenutu razdiobu i raspravu o objektivizmu kod Protagore. Zadnji u sesiji na engleskom jeziku je izlagao



Takashi Oki pod naslovom »The Necessitarian Argument in *Metaphysics* E3« (Nesesarijanistički argument u *Metafizici* E3). U dijelu *Metafizike* koji se spominje u naslovu Aristotel zastupa stav o počelima i uzrocima koji su bez samog rađanja i propadanja. Oki je razjasnio kako poricanje potonjih počela i uzroka vodi nesesarijanističkom zaključku. Na temelju distinkcije »A je nužno« i »B je nužno« te »ako A onda nužno B« Oki je analizirao nesesarijanistički argument.

Sljedeću sesiju, a ujedno i zadnju na ovom simpoziju započeo je Zlatko Juras (Podstrana) s radom »Gravitacija u Boškovića« u kojem se bavio Boškovićevom dinamikom materije opisanom krivuljom privlačnih i odbojnih sila. Juras je naveo kako Faraday prepoznaje ideju dinamičkog elektromagnetskog polja te kako je Einstein kasnije predvidio postojanje gravitacijskih valova. Nakon Juras, izlagao je Jevgenij Paščenko (Zagreb) s radom »Čovjek iz Hrvatske u ruskom zarobljeništvu 1914. – 1918.«. Izlaganje se odnosilo na Prvi svjetski rat, preciznije na segment zarobljeništa. Autor se u izlaganju fokusirao na zarobljenike austrougarske vojske na Istočnom bojištu. Poseban je fokus bio na okolnostima zarobljeništa, dezertiranja i ideološkim uvjerenjima. Paščenko se u analizi pozvao na primjere nekoliko osoba, među kojima i Tome/Oleka Dundića, Josipa Broza i Sertića. Sljedeće je bilo izlaganje »Od optimizma do resignacije. Skica geneze intelektualne pozicije Mirka Kusa Nikolajeva«, autora Enisa Zebića (Zagreb). Zebić je analizirao skup stavova koje je Kus Nikolajev zagovarao tijekom života. Skicirajući njegov razvoj od jugoslavenskog nacionalnog revolucionara do zagovaratelja teorije elita i de Manova planizma, Zebić je ponudio cjeloviti intelektualni portret ovog socijalističkog publicista, sociologa i etnologa. Sesiju je zatvorio Ivan Jarnjak (Zagreb) s referatom »Beat hotel u Dubrovniku: Goli ručak na Mediteranu«. U izlaganju je autor spomenuo takozvanu Beat generaciju svjetskih putnika. Jarnjak se fokusirao na Williama Burroughsa koji je u Dubrovniku upoznao Illse Herfeld, Židovku s kojom je sklopio brak kako bi ju spasio od nacista. Rad je obuhvatio filozofijske aspekte Burroughsova neshvatljiva djela. Jarnjak je naglasio Burroughsovu kritiku medija zbog teoretske refleksije koje je i sam svjestan. Istaknuo je kako je umjetnost kod mnogih modernih umjetnika i pisaca postala paradigma.

Na koncu svega, uslijedilo je zatvaranje simpozija. Mislav Kukoč, predsjednik Organizacijskog odbora simpozija, zahvalio je svim izlagačima i onima koji su na bilo koji način doprinijeli održavanju simpozija.

**Miro Dundić**

**Petar Rafael Mustapić**

## **18. Lošinjski dani bioetike**

Znanstveno-kulturnu manifestaciju 18. *Lošinjski dani bioetike* organizirali su Hrvatsko filozofsko društvo, Hrvatsko bioetičko društvo i Grad Mali Lošinj, a suorganizatori su bili Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku i Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu. Manifestacija je održana od 19. do 22. svibnja 2019. u Malom Lošinj. Ovogodišnju *Studentsku bioetičku radionicu*, usmjerenu na temu »Umjetnost i moral«, organizirali su Udruženje studenata filozofije i Odsjek za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Pokrovitelji 18. *Lošinjskih dana bioetike* bili su Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske, Ministarstvo poljoprivrede Republike Hrvatske, Primorsko-goranska županija, te Jadranka grupa, Mali Lošinj. Organizacijski odbor 18. *Lošinjskih dana bioetike* činili su predsjednik odbora Ante Čović (Zagreb), glavni tajnik Hrvoje Jurić (Zagreb), poslovna tajnica Mira Matijević (Zagreb) i 70 članova Odbora. Organizacijski tim *Studentske bioetičke radionice* činili su Dora Bukovac, Marko Ferber, Mila Erceg, Buga Kranželić, Štefanija Kožić, Josip Periša, Kristian Peter i Irena Raguž.

Otvaranje manifestacije održano je 20. svibnja, popraćeno plenarnim izlaganjem »Tri aspekta integrativne bioetike iz perspektive bioetičkog imperativa Fritza Jahra i azijske bioetike«. Predavanje je održao istaknuti tajvanski bioetičar Michael Cheng-Tek Tai, dobitnik nagrade »Fritz Jahr« za istraživanje i promociju europske bioetike. Michael Cheng-Tek Tai u svom je izlaganju napravio kratki prikaz azijske bioetike i one Fritza Jahra, te potom zaključio da Fritz Jahr i azijska bioetika smatraju bioetiku integrativnom. Također, unutar izlaganja govorio je o biomedicinskom, biosocijalnom aspektu bioetike. Nakon toga, simpozij se održavao u dvije ili tri usporedne sekcije na hrvatskom i engleskom jeziku. U formalnom smislu, simpozij je nastavio s razvojem transdisciplinarnog pristupa u rješavanju suvremenih problema te je velikim brojem sudionika i popratnim raspravama dokazao svoju prisutnost u aktualnom diskursu.

Nakon plenarnog izlaganja uslijedile su dvije paralelne sekcije, jedna na hrvatskom, druga na engleskom jeziku. Sekciju A, na hrvatskom jeziku, otvorio je Igor Čatić (Hrvatska) s izlaganjem »Polimerstvo i okoliš«. U tom izlaganju Čatić je prikazao problematiku koja se temelji na usvojenoj EU Direktivi (EUD) o smanjenju utjecaja određenih plastičnih proizvoda na okoliš. Nakon Čatića uslijedio je Ivan Perkov (Hrvatska) s izlaganjem »Društveni i etički aspekti NIMBY sindroma – pri-

mjer sustava zbrinjavanja otpada u Hrvatskoj«. Perkov je u izlaganju istaknuo pojavu NIMBY (Not In My Backyard) sindroma koji se javio kao odgovor na pitanje zbrinjavanja otpada u Hrvatskoj, te ga je prikazao kao manjak povjerenja građana u profesionalne odluke toga sektora. Sljedeća na redu je bila Iva Rinčić (Hrvatska) koja je u svom izlaganju »Urbana bioetika: gradovi 'pametniji' od pametnih gradova« istaknula važnost jačanja urbane bioetike kao posebnog polja bioetičkog istraživanja i normiranja, pritom se referirajući na neke primjere kršenja gradskih bioetičkih standarda kao što je klivlenski festival balona iz 1986. godine. Sekciju su zaključili Robert Doričić (Hrvatska) i Nevena Škrbić Alempijević (Hrvatska) s izlaganjem »'Va Bakru je saka tvornica propala, pa će i ta': suživot industrije i grada očima njegovih građanki i građana«, u kojemu su razmatrali utjecaj tvornica na život u gradu, za što su kao primjer koristili odnos grada Rijeke i *Koksare*, industrijskog pogona za proizvodnju koksa u području grada Bakra. Nakon izlaganja uslijedila je rasprava.

Nakon pauze za ručak sekciju A nastavio je Stijepo Letunić (Hrvatska) s izlaganjem »Bioetika kao multidisciplinarna znanost« u kojemu je govorio o ulozi filozofije u generalizaciji znanstvenih problema i utjecaju bioetike na donošenje konačnih praktičnih odluka. Josip Guć (Hrvatska) u izlaganju pod nazivom »Izbjegavanje sukoba kao (pred)zadatak morala« argumentirao je kako izbjegavanje sukoba kao moralni zadatak prethodi razrješavanju sukoba i kao takvo širi polje primjene u odnosu na tradicionalnu etiku. Luka Janeš (Hrvatska) održao je izlaganje »Psihosofijska misao C. G. Junga i R. D. Lainga na osi bioprotekcionizma« u kojemu je predstavio bioetičke elemente u radovima švicarskog analitičkog psihologa Carla Gustava Junga te škotskog psihijatra Ronalda Davida Lainga, koji nisu zanemarili da je »pacijent«, prije svega, živuća osoba. Na kraju bloka sekcije, Danijela Tiosavljević (Srbija) održala je izlaganje pod nazivom »Moralnost kao psihička funkcija« u kojemu je razmotrila ulogu moralnosti u psihičkom životu čovjeka, a posebice u razvijanju psihičkih poremećaja. Nakon kraće pauze sekciju je nastavio Božidar Popović (Hrvatska) svojim izlaganjem »Diskurzivna analiza preživljenja i otpornosti sudionika bitke za Vukovar«. Popović je ukazao kako u dominantnim diskursima o traumi i viktimizaciji kao posljedicama Bitke za Vukovar, postoje skriveni narativi koji u sebi imaju potencijal liječenja traume, i to posebice u konceptima preživljenja i otpornosti. Izlaganje pod nazivom »Iskorak iz lokalne zajednice prema inkluzivnoj zajednici iz perspektive djece s invaliditetom« zajedno

su održale Teodora Not (Hrvatska), Davorka Zadravec Komšić (Hrvatska) i Dijana Bulić (Hrvatska). U njemu su ukazale na važnost socijalnog uključenja osoba s invaliditetom, tj. pružanja prirodnog kruga podrške, prilikom čega su predstavile stvaranje jedne takve inkluzivne zajednice u zagrebačkom naselju Slobošćina, i to iz perspektive djece s invaliditetom. Ines Galetić Žagar (Hrvatska), Lea Hrvat (Hrvatska), Ivana Španić (Hrvatska) i Igor Salopek (Hrvatska) održali su izlaganje s nazivom »Kreativnost u procesu oporavka od psihičkih smetnji« u kojemu su, s naglaskom na to kako su kreativnost i umjetnost sredstva edukacije i senzibilizacije javnosti, predstavili kreativno-umjetničke aktivnosti u Karlovcu (izložbe fotografija i kazališna predstava) kojima je cilj bio poticanje javnosti razumijevanje i empatiju spram osoba koje boluju od psihičkih bolesti. Nakon kraće pauze sekcija je nastavljena s izlaganjem »Seksualni nasilnici – liječiti i/ili kažnjavati?« čiji su izlagači bili Pavle Piperac (Srbija), Jovana Todorović (Srbija), Zorica Terzić-Šupić (Srbija) i Danijela Tiosavljević (Srbija). Kemijska kastracija je hormonalni tretman koji smanjuje seksualne porive, a u ovom izlaganju autori su razmatrali etičku prihvatljivost njene upotrebe kao terapijskog tretmana seksualnih nasilnika. Potom je Ana Opanković (Srbija) u svom izlaganju »Etički aspekt prisilne psihijatrijske hospitalizacije« govorila o etičkoj i pravnoj problematici prisilne hospitalizacije osoba s mentalnim poremećajima kao aktu oduzimanja slobode i zahvatu u osobni integritet pojedinca. U izlaganju pod nazivom »Eutanazija u psihijatriji – bioetički aspekti«, Bojana Pavlović (Srbija) predstavila je argumente za i protiv eutanazije i potpomognutog samoubojstva u slučaju psihijatrijskih bolesnika, oslanjajući se na smjernice vezanih zakona u zemljama koje su legalizirale te postupke. Za kraj sekcije A toga dana, Marijana Neuberger (Hrvatska) održala je izlaganje »Logoterapija – izazov ili novi pristup u palijativnoj skrbi?« u kojemu je govorila o primjeni logoterapije, terapije usmjerene na duhovnu dimenziju pacijenta i pronalazak smisla života kao primarne i motivirajuće životne sile čovjeka, u palijativnoj skrbi.

Paralelno sa sekcijom A održavala se i sekcija B. Sekciju je otvorio Luka Perušić (Hrvatska) s izlaganjem »Problemi disciplinarne interakcije«. Perušić je u izlaganju prikazao problematiku koju nose sami pojmovi koji su uključeni u diskurs disciplinarne interakcije te stoga i bioetike. Nakon Perušića na redu je bio Michael George (Kanada) s izlaganjem »Povijesne kontingencije i mogućnosti integrativne bioetike«. George je u izlaganju prikazao uvjete koji stvaraju prepreke u procesu

ustanovljavanja integrativne bioetike. Sljedeći na redu je bio Patrick Daly (SAD) s izlaganjem »Primjena skale vrijednosti bazirane na strukturi ljudskoga dobra na pitanje o potpomognutom samoubojstvu i eutanaziji«. Daly je u izlaganju prikazao problematiku koja se javlja pri usporedbi životne vrijednosti koju dobivamo fenomenom potpomognutog samoubojstva. Sljedeća na redu je bila Despina Vertzagia (Grčka) s izlaganjem »Životi koji su vrijedniji življenja: od problema trojeća do medicinske odluke« koja je također u svome izlaganju problematizirala mogućnost usporednog vrednovanja života. Sesiju je zaključio Evangelos D. Protopapadakis (Grčka) s izlaganjem »Promišljanje pasivne eutanazije kao moralne opcije« u kojem problematizira moralni odnos pasivne i aktivne eutanazije.

Nakon pauze za ručak, engleski je dio programa pod nazivom *Sesija o digitalnoj etici istraživačke mreže »Navigacija u krajolicima znanja«* otvorio Amir Muzur (Hrvatska) s izlaganjem pod naslovom »Efarmologija: zagovor nove znanosti o prilagodbi digitalnom svijetu«. Autor je u izlaganju predložio utemeljenje nove znanosti sazidane na problematici s kojom se suvremeni svijet suočava, a to je njegova digitalizacija koja svakim danom sve više napreduje te se poradi toga otvara novo polje problema koji se trebaju analizirati. Srećko Gajović (Hrvatska) je u svom izlaganju »Pripovijesti naspram dokaza u odnosu na zdravlje u digitalnom društvu« govorio o prednostima i nedostacima, s jedne strane, medicinskih pripovijesti koje su u prošlosti bile osnova dijagnostike i liječenja, a s druge strane, medicinskih dokaza, čija je sustavna dostupnost postala pravilom od sredine 20. stoljeća. Dina Šimunić i Srećko Gajović (Hrvatska) u izlaganju »Pametni grad u novoj epohi« predstavili su bioetičku relevantnost pametnog grada, urbanog područja u kojemu se putem interneta prikupljaju podatci kako bi se optimizirala učinkovitost gradskih usluga. Osvrnuli su se na probleme kao što su razina zagađenja i uzgoj biljaka, a kao prioritete u stvaranju pametnog grada u novoj epohi istaknuli sigurnost, u smislu očuvanja partnerskih odnosa, i privatnost, prilikom razmjene informacija. Nakon kratke pauze, Predrag Zima (Hrvatska) u izlaganju »*Blade Runner 3*: Odabrani problemi pravnog okvira etičkog korištenja umjetne inteligencije« raspravljao je o biranim pojmovima i načelima iz Nacra etičkih smjernica za umjetnu inteligenciju, koji je objavljen ove godine, a kojeg je izradila ekspertna skupina Europske komisije. Marko Kos (Hrvatska) u svom izlaganju »Ophodjenje s etičkim izazovima u doba 'lažnih vijesti' i alternativnih činjenica« problematizirao je pojavu alternativnih činjenica koje su se nedavno

pojavile u diskursu te nemogućnost znanosti da se nosi s ovim novonastalim fenomenom. Na kraju sekcije B toga dana, Denis Kos (Hrvatska) održao je izlaganje pod nazivom »Etička pitanja u diskursu kritičke podatkovne pismenosti« u kojemu je pokazao rezultate tematske analize znanstvenih i stručnih članaka u kritičkoj podatkovnoj pismenosti i locirao etička pitanja u analiziranom diskursu.

Nakon pauze za ručak, paralelno sa sekcijom A i sekcijom B održavala se i sekcija C. Treću sekciju započeli su Ivica Kelam (Hrvatska), Irella Bogut (Hrvatska) i Željko Popović (Hrvatska) s izlaganjem »Utjecaj filantropkapitalizma na globalnu zdravstvenu politiku«. U svome izlaganju analizirali su utjecaj Zaklade Billa i Melinde Gates na globalnu zdravstvenu politiku, s posebnim naglaskom na globalnoj borbi protiv zaraznih bolesti poput tuberkuloze i AIDS-a. Zatim je Ivana Zagorac (Hrvatska) održala izlaganje »Empatija i stavovi prema imigrantima«. Središnja tema izlaganja bila je povezanost između empatije i stavova prema imigrantima. Pozivajući se na relevantna empirijska istraživanja, Ivana Zagorac je analizirala snagu empatije u iniciranju pozitivnih stavova te u poticanju pomagačkog ponašanja. U zadnjem dijelu izlaganja razmotrila je rezultate nedavnih istraživanja u hrvatskom kontekstu. Potom su Aleksandar Racz (Hrvatska), Veljko Kajtazi (Hrvatska), Martina Oršuš (Hrvatska) i Slavko Antolić (Hrvatska) održali izlaganje »Probijanje staklenog stropa: nužnost uvođenja 'romskih kvota' za diskretni upis na visokoškolske ustanove«. Izlaganje se bavilo pitanjem uvođenja direktnih upisnih kvota za pripadnike romske nacionalne manjine. Potonje pitanje pokazalo se ne samo kao etičko ili tehničko nego i kao i civilizacijsko i egzistencijsko pitanje koje je ujedno direktan doprinos u razbijanju staklenog stropa u akademskoj zajednici i društvu. Nakon rasprave i kraće pauze Darija Rupčić Kelam (Hrvatska) održala je izlaganje »Skrbno mišljenje i empatija u bioetičkom odgoju i obrazovanju«. Unutar predavanja istaknula se važnost filozofskih temelja skrbi, skrbnog mišljenja i potrebe razvoja empatije u izgradnji cjelovite ličnosti, obrazovanog pojedinca i kritičkog subjekta. Zatim su Ivana Španić (Hrvatska), Ankica Madžarac (Hrvatska) i Josipa Rožman (Hrvatska) održale izlaganje »Utjecaj zdravstvenog odgoja na rizično seksualno ponašanje među učenicima srednjih škola«. Izlaganje je bilo posvećeno rezultatima provedenog istraživanja. Cilj istraživanja bio je dokazati postoji li razlika u sklonosti rizičnom seksualnom ponašanju između učenika srednje medicinske škole koji imaju općenito znanje iz područja zdravstvenog odgoja i učenika drugih škola

koje u svom kurikulumu nemaju predviđen nikakav zdravstveni odgoj. Potom su Martina Gavran (Hrvatska) i Ivica Kelam (Hrvatska) održali izlaganje s temom »Bioetički aspekti genetičkog modificiranja – anketno ispitivanje učenika završnih razreda gimnazijskog programa«. U svome izlaganju prezentirali su rezultate anketnog ispitivanja učenika završnih razreda gimnazije iz Slavanskog Broda o prepoznavanju bioetičkih aspekata genetički modificiranih usjeva. Zatim su slijedili Hrvoje Pepelko (Hrvatska) i Ivica Kelam s izlaganjem »Bioetički aspekti klimatskih promjena – istraživanje na srednjoškolskoj populaciji«. U svome izlaganju prezentirali su rezultate anketnog ispitivanja učenika završnih razreda Srednje škole »Ivan Švear« u Ivanić-Gradu i Srednje škole »Matija Mesić« u Slavanskoj Brodu o poznavanju bioetičkih aspekata klimatskih promjena. Nakon rasprave i kraće pauze, Lidija Knorr (Hrvatska) održala je izlaganje »Aproprijacija vode i skriveni problem monocentričnosti«. Preko primjera aproprijacije vode, kao jednog od problema današnjeg društva, Knorr je pokazala na koji način dolazi do stvaranja nove centričnosti u obliku postavljanja korporacije kao centralne figure našega doba. Također, u izlaganju je istaknula kako centričnost ne uzima u obzir više perspektiva te da je time monoperspektivna. Zatim je Dina Stefanović (Srbija) održala izlaganje »Oslobodenje na granici terorizma«. Cilj izlaganja bilo je izračunavanje »najmanje štete«, odnosno utvrđivanje društvenih i industrijskih sistema s posljedično najnižim stupnjem ostvarene štetnosti po živi svijet. Posljednje izlaganje u trećoj sekciji održali su Saša Zavrtnik (Hrvatska), Damir Žubčić (Hrvatska) i Jelena Loborec (Hrvatska) na temu »Oživljavanje izumrlih vrsta«. U svome izlaganju dotaknuli su se problematike oživljavanja izumrlih vrsta s obzirom na direktni i indirektni utjecaj na ljude, te s obzirom na postojeće vrste i njihova prava. Također, unutar izlaganja problematizirano je poimanje oživljenih organizama kao vrste s novom prilikom i kao gen-inženjerskog potrošnog proizvoda. Nakon rasprave uslijedila je pauza za večeru.

Na kraju dana održano je predstavljanje recentnih bioetičkih izdanja. Program je bio sačinjen od 13 novih naslova, redom: Bernard Špoljarić (ur.): *Bioetika i religija*; Oguz Kelemen, Gergely Tari (ur.): *The Bioethics of the »Crazy Ape«* [*Bioetika »ludoga majmuna«*]; Iva Rinčić, Amir Muzur: *Fritz Jahr and the Emergence of European Bioethics* [*Fritz Jahr i rađanje europske bioetike* (engleski prijevod)]; Amir Muzur, Iva Rinčić: *Van Rensselaer Potter and His Place in the History of Bioethics* [*Van Rensselaer*

*Potter i njegovo mjesto u povijesti bioetike* (engleski prijevod)]; Stephen Scher, Kasia Kozłowska: *Rethinking Health Care Ethics* [*Promišljanje etike zdravstvene skrbi*]; Tessa Челуш, Цефри Брамер, Сузан Бенедикт: *Прирачник за биоетиката и холокаустом* [Tessa Chelouche, Geoffrey Brahmer, Susan Benedict: *Casebook on Bioethics and the Holocaust* (makedonski prijevod)]; Ivana Greguric: *Kibernetička bića u doba znanstvenog humanizma: prolegomena za kiborgoetiku*; Hrvoje Jurić: *Tekst i kontekst bioetike*; Slavko Amulić: *Perspektivizam i pluralizam: prilog zasnivanju pluriperspektivizma*; Orhan Jašić: *Bioetički problemi u publikacijama Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini od 1945. do 2012.*; Fadi A. Čerkez: *Razvoj zdravstvene ekologije: fragmenti, bilješke, prilogi i sjećanja*; Saša Zavrtnik, Damir Žubčić: *Zdravi međuodnosi ljudi i životinja: mudrost starih Hebreja*; Bruno Čurko, Matija Mato Škerbić: *Filozofija – ma što pak je to? 13 priča o antičkim filozofima*. Potonje naslove predstavili su: Štefanija Kožić, Ivica Kelam, Robert Doričić, Amir Muzur, Dejan Donev, Igor Čatić, Josip Guć, Lidija Knorr, Željko Kaluderović, Orhan Jašić, Tomislav Krznar i Ivana Zagorac.

U utorak, 21. svibnja 2019., održane su tri paralelne sekcije. Sekciju A, odnosno prvu sekciju otvorio je Matija Mato Škerbić (Hrvatska) izlaganjem »Bioetika sporta na Lošinjskim danima bioetike«. U svome izlaganju istaknuo je nastanak, važnost i aktualnost bioetike sporta te je prikazao u kojoj su mjeri sport i bioetika sporta bili razmatrani u izlaganjima na *Lošinjskim danima bioetike* od utemeljenja do danas. Zatim su Miloš Marković (Srbija), Igor Ranisavljev (Srbija) i Sandra Radenović (Srbija) održali izlaganje »Etičke pozicije studenata Fakulteta sporta i tjelesnog odgoja«. Izlaganje je bilo posvećeno pokušaju odredbe etičke pozicije studenata Fakulteta sporta i tjelesnog odgoja Sveučilišta u Beogradu primjenom Forsythovog instrumenta. Potom su Amer Ovčina (Bosna i Hercegovina), Jasna Bajraktarević (Bosna i Hercegovina), Ajnija Omanić (Bosna i Hercegovina) i Hamid Palalić (Bosna i Hercegovina) održali izlaganje »Etički orijentirano upravljanje u organizacijama«. U svome izlaganju prikazali su određene pozitivne primjere etički orijentiranog upravljanja u javnom i privatnom sektoru na području Bosne i Hercegovine. Nakon rasprave i kraće pauze, Marija Selak (Hrvatska) je nastavila sekciju s izlaganjem »Priziv savjesti između toleriranog 'neposluha' i zadnjeg utočišta morala«. Prvi dio izlaganja bio je posvećen vezi među savjesti, morala i zakona, dok je drugi dio izlaganja bio posvećen odnosu pojedinca i institucije, s naglaskom na



kritiku priziva savjesti kao »neposluha« koji onemogućuje pacijente u ostvarenju njihovih prava. U završnom dijelu izlaganja, nastojalo se odgovoriti na ključno pitanje: »mogu li se, i trebaju li se, sve dimenzije moralnog postupanja pravno normirati?«. Potom je Sunčana Roksandić Vidlička (Hrvatska) održala izlaganje »Medicinska etika i nesavjesno liječenje«. Unutar izlaganja tematizirano je problematično pitanje nesavjesnog liječenja s detaljnom analizom slučaja Maškarin. Zatim je Tomislav Nedić (Hrvatska) održao izlaganje »Etička pitanja kod darivanja i presađivanja (ljudskih) organa«. U svome je izlaganju razmotrio novonastala etička pitanja vezana za darivanje i presađivanje ljudskih organa. Nakon rasprave i kraće pauze, sekciju su nastavili Katarina Savić Vujović (Srbija), Sonja Vučković (Srbija), Branislava Medić Brkić (Srbija), Radan Stojanović (Srbija), Nevena Divac (Srbija), Dragana Srebro (Srbija), Miloš Basailović (Srbija) i Milica Prostran (Srbija) izlaganjem »Etička pitanja liječenja kronične boli«. U svome izlaganju dotaknuli su se brojnih etičkih pitanja vezanih za liječenje pacijenata s kroničnom boli. Zatim su Velimir Terzić (Hrvatska) i Marija Terzić (Hrvatska) održali izlaganje »Digitorektalni pogled (DRP) – između važnosti i neugode«. U svome izlaganju istaknuli su važnost digitorektalnog pregleda (DRP) s naglaskom na pravo pacijenta da odbije pregled iako nije u mogućnosti sagledati dalekosežne posljedice negativne odluke. Zatim je Dragana Denić (Srbija) održala izlaganje »Jatrogenija«. U svome izlaganju nastojala je odgovoriti na kompleksno pitanje što jest, odnosno što nije jatrogenija, s obzirom na pogreške medicinskog profesionalca i pogreške medicine. Potom je Lidija Gajski (Hrvatska) održala izlaganje na temu »Laži, besramne laži i studije o cjepivima«. Izlaganje je bilo posvećeno nevaljanim i nevjerodostojnim danskim studijama o cjepivima. Također, postavljeno je pitanje o štetnosti promoviranja i samoj svrsi potonjih studija. Zatim su Branislava Medić Brkić (Srbija), Katarina Savić Vujović (Srbija), Dragana Srebro (Srbija), Sonja Vučković (Srbija), Nevena Divac (Srbija), Radan Stojanović (Srbija), Miloš Basailović (Srbija) i Milica Prostran (Srbija) održali izlaganje »Informiranost i stavovi pacijentica u vezi s primjenom HPV-cjepiva u Srbiji«. Unutar izlaganja prezentirani su rezultati provedene ankete o stavovima i informiranosti pacijentica u vezi s HPV infekcijom i cjepivom. U anketi je sudjelovalo 48 pacijentica dnevne bolnice Klinike za ginekologiju i porodništvo Kliničkog centra Srbije u Beogradu.

Paralelno sa sekcijom A održavala se i sekcija B s podsekcijama na engleskom, njemačkom

i hrvatskom jeziku. Prvu podsekciju na engleskom jeziku otvorila je Maja Vejić (Hrvatska) s izlaganjem »Tehnologija i moderna kultura«. Unutar izlaganja proučene su kulturološke posljedice tehnološkog napretka, s naglaskom na umjetnosti. Zatim su Jiwon Shim (Južna Koreja) i Byun Sunyong (Južna Koreja) održali izlaganje »Istraživanje medicinske etike kao tranzicija od čovjeka kao subjekta liječenja do čovjeka kao subjekta provođenja – na podlozi inženjerski intervenirajuće medicinske prakse«. U svome izlaganju govorili su o novonastalim problemima u područjima inženjerski intervenirajuće medicine te o problemima medicinske etike koji će iz toga proizaći. Također, u izlaganju se inzistiralo na tome da se u medicinsku etiku uvede inženjerska etika. Potom su Zoran Todorović (Srbija), Dragana Protić (Srbija) i Maja Stojković (Srbija) održali izlaganje na temu »Zloupotreba antibiotika: bioetika budućnosti«. U svome izlaganju istaknuli su problem nepovratnog gubitka antibiotika, te kao moguća rješenja predložili »racionalnu kemoterapiju za kliničare, razvoj novih antibiotika za znanstvenike te ravnotežu sa životnom sredinom za sve nas«. Zatim su Igor Eterović (Hrvatska) i Toni Buterin (Hrvatska) održali izlaganje »Profesija sanitarnog inženjerstva na razmeđu okolišne i javnozdravstvene etike – bioetička analiza«. U svome izlaganju branili su pogled da sanitarno inženjerstvo zaslužuje status posebne profesije, odnosno da ima jedinstvenu bioetičku orijentaciju, snažnije istaknutu negoli u većini drugih profesija. Potonju jedinstvenost tražili su u posebnom svjetonazoru utemeljenom u etici koja je locirana na razmeđu okolišne i javnozdravstvene etike. Nakon rasprave i kraće pauze, podsekciju na njemačkom jeziku započeo je Walter Schweidler (Njemačka) s izlaganjem »Robert Spaemann i ideja integrativne bioetike«. U svome izlaganju istaknuo je Roberta Spaemanna, uzevši u obzir ukupni sklop njegova djela, kao mislitelja koji je duhovno suoblikovao ideju integrativne bioetike. Zatim su Pavo Barišić (Hrvatska) i Ante Čović (Hrvatska) održali izlaganje »Suvremena etizacija u svjetlu dihotomije prava i morala«. Izlaganje je bilo posvećeno rasvjetljavanju suvremene etizacije raznih područja svijeta života, od politike do gospodarstva, s posebnim naglaskom na sferu prava. Potom je Ivanka Radman (Švicarska) održala izlaganje »Etički aspekti novog švicarskog zakona o zaštiti prava odraslih osoba«. U svome izlaganju govorila je o etičkim načelima na kojima se temelji novi švicarski zakon o zaštiti odraslih osoba, a koji je stupio na snagu 1. siječnja 2013. godine. Zatim je Katica Knezović (Hrvatska) održala izlaganje »Bioetičko vrednovanje biljaka dobivenih



tehnikama uređenja genoma«. U svome je izlaganju istaknula da zakonska regulativa razvijena za genetički modificirane organizme nije više primjenjiva na biljke dobivene tehnikama uređenja genoma te je naglasila da je potrebno razviti nove kriterije za bioetičko vrednovanje biljaka oplemenjenih metodama uređenja genoma kao podlogu za zakonodavstvo. Nakon rasprave i kraće pauze, Željko Kaluderović (Srbija) otvorio je treću podsekciju na hrvatskom jeziku s izlaganjem »Slojevitost zbiljnosti *Physikotatosa* iz Klazomene«. U svome je izlaganju naglasio da ideja srodstva cjelokupne prirode nije bila isključivo italska paradigma, nego da se njeni tragovi mogu pronaći i u jonskoj tradiciji. Pozivajući se na predsokratovca Anaksagoru, istaknuo je slojevitost zbiljnosti *Physikotatosa* iz Klazomene. Potom su Orhan Jašić (Bosna i Hercegovina) i Željko Kaluderović (Srbija) održali izlaganje »Pitagorejska i džainistička recepcija animalnog svijeta«. U svome izlaganju govorili su o komparativnoj analizi razumijevanja svijeta životinja u pitagorejskom učenju s džainističkim vjerovanjima. Sukladno tome, istaknute su »etičke« sličnosti, kao i razlike ontičke naravi, između potonja dva pristupa u razumijevanju pojma duše i svijeta životinja. Zatim je Antun Japundžić (Hrvatska) doveo sekciju kraju s izlaganjem »Zauzimanje pravoslavnih teologa za ekologiju«. U svome je izlaganju govorio o načinu na koji se pravoslavni teolozi zauzimaju za ekologiju te je pratio sam razvoj bavljenja ovom tematikom kod pojedinih teologa. Također, u izlaganju je istaknuo rezultate i plodove njihovih dosadašnjih nastojanja.

Paralelno sa sesijom A i B održavala se sesija C koju je otvorila Marina Katinić (Hrvatska) s izlaganjem »Stil života kao bioetička tema«. Autorica je u izlaganju istaknula važnost koju stil života nosi na zdravlje individue. Nakon toga Zoran Kojčić (Hrvatska) nastavio je s izlaganjem »Zdravlje i briga o sebi u novoj epohi filozofskog savjetovanja« u kojem je prikazao važnost koju filozofsko savjetovanje nosi u skandinavskim zemljama gdje se koristi kao metoda komunikacije kroz klasični sokratski dijalog s oboljelima od raka. Sljedeća na redu bila je Tea Radović (Srbija) s izlaganjem »Apsurd dijagnostike: integrativni pristup terapiji« u kojemu je skrenula pažnju na etično psihološko-dijagnostičkih alata u dijagnosticanju i klasifikaciji mentalnih poremećaja, zato što konstrukcija potencijalnog ideala pri usporedbi s trenutnim stanjem klijenta počiva na subjektivnim kriterijima. Nakon nje je uslijedila rasprava, a nakon kraće pauze novi red izlaganja započeli su Zorica Terzić-Šupić (Srbija), Pavle Piperac (Srbija) i Jovana Todorović (Srbija)

s temom »Etički aspekti prevencije bihevioralnih ovisnosti kod adolescenata«. Autori su u izlaganju problematizirali odnos prema skupu ovisnosti kod mladih. Nakon njih na red su došli Mario Bebek (Hrvatska) i Marija Brdarević (Hrvatska) s izlaganjem »Motivacija u odnosu na osobne i društvene vrline«. U samom izlaganju autori su naglasili važnost motivacije za pravilan i uspješan rad. Nakon njih uslijedili su Ana Gongola (Hrvatska), Rosanda Lovrić (Hrvatska) i Andreja Pavlović (Hrvatska) s temom »Žena u postmodernom društvu« u kojoj su problematizirali izbor ciljeva u postmodernom društvu s kojim se suočavaju današnje žene. Nakon njih uslijedila je rasprava te kraća pauza. Novi set izlaganja otvorili su Marija Brdarević (Hrvatska), Mario Bebek (Hrvatska), Ivna Kocijan (Hrvatska) i Zrinka Pranjić Kozlek (Hrvatska) s temom »Etički naturalizam i opstanak čovjeka – preživljavanje i reprodukciju držimo kao (ne)povredive vrijednosti«. Autori su u temi naglasili važnost ljubavi kao vrline u razlici spram hedonističkih vrlina. Nakon njih na red su došli Jovana Todorović (Srbija), Pavle Piperac (Srbija) i Zorica Terzić Šupić (Srbija) s izlaganjem »Trudnoća – bioetički aspekti« u kojem su problematizirali neke od odluka u trudnoći kroz vizir bioetike. Sljedeća na redu bila je Danijela De Micheli Vitturi (Hrvatska) s temom »Odgovorno roditeljstvo – logoterapijski pristup« u kojoj je naglasila važnost komunikacije u planiranju obitelji spram Freudovog objašnjenja iste problematike. Ovaj set izlaganja zaključio je Dejan Donev (Sjeverna Makedonija) s izlaganjem »Reproduktivna revolucija« u kojemu je prikazao promjenu koja se dogodila spram sagledavanja reprodukcije te njena pomaka iz sfere privatnosti na zamjensko majčinstvo te neka druga rješenja. Set je završio raspravom te kraćom pauzom, a zadnji set izlaganja u sesiji otvorili su Luka Fotak i Katarina Špindrić (Hrvatska) s temom »Plastična kirurgija – umjetnost« u kojoj su problematizirali plastičnu kirurgiju spram pojma umjetnosti te su također doveli u pitanje nužnost poštovanja pacijentove želje koje mogu biti prikaz određenih patoloških stanja. Nakon njih uslijedio je Vanja Borš (Hrvatska) s izlaganjem »Uloga i važnost književnosti za moral« u kojoj je reflektirao važnost književnosti za poimanje morala u društvu. Set i sesiju su zaključili Ajnija Omanić (Bosna i Hercegovina), Jasna Omanić (Bosna i Hercegovina) i Amer Ovčina (Bosna i Hercegovina) s temom »Kolekcionarstvo i etička razmišljanja« u kojoj su prikazali važnost koju kolekcionarstvo ima za očuvanje tradicije, a to su pokazali kroz primjere jelovnika. Nakon njih uslijedila je rasprava te je njome ujedno završena i sesija.

Nakon večere održao se *Bioskop* »Arne Næss, dubinska ekologija i integrativna bioetika«. Hrvoje Jurić (Hrvatska) prvo je održao predavanje pod nazivom »Arne Næss, dubinska ekologija i integrativna bioetika« gdje je govorio o konceptima dubinske ekologije i tzv. ekozofije norveškog filozofa Arnea Næssa. Nakon toga pušten je film *The Call of the Mountain* (Jan van Boeckel, 1997) u kojemu Naess, boraveći u kolibi zvanoj Tvergastein smještenoj na obronku planine Hallingskarvet, objašnjava dubinsku ekologiju govoreći kako priroda ima vrijednost u samoj sebi, neovisno o njenoj mogućoj koristi za čovjeka.

U srijedu, 22. svibnja 2019. u Lošinjskom muzeju (Palača Fritzi) održan je okrugli stol »Problem upravljanja okolišem i nezavičajna divljač cresko-lošinjskog arhipelaga«. Nakon uvodnih riječi, Tomislav Krznar (Hrvatska) održao je izlaganje »Bioetički aspekti upravljanja životinjskim vrstama« u kojemu je govorio o različitim shvaćanjima lova, 1. barbarski zaostatak prošlosti, 2. tradicijsko znanje ili 3. istraživanje i povezivanje s prirodom. Krunoslav Pintur (Hrvatska) nastavio je sekciju svojim izlaganjem pod nazivom »Značaj lovstva u otočnim ekosustavima«, ističući pozitivne utjecaje lovstva na ekosustave, posebice u kontroliranju razmnožavanja nepoželjnih vrsta kao što su divlje svinje na otocima. Ugo Toić (Hrvatska) u svom izlaganju »Nezavičajna divljač na Cresu i Lošinju: mogu li lovci riješiti problem koji su sami uzrokovali?« problematizirao je odluku vijećnika Općine Cres–Lošinj 1981. o naseljavanju neizvorne divljači u strogo definirana i ograđena lovišta, a koja je rezultirala nekontroliranim razmnožavanjem divljih svinja kao jednih od uvedenih divljači. Naposljetku je Julijano Sokolić (Hrvatska) svojim izlaganjem »Ovčarstvo južnog dijela otoka Cresa nekoć i danas« ukazao na ugroženost ovaca otoka Cresa od strane uvedenih i naglo razmnoženih divljih svinja. Nakon zanimljive rasprave i ručka uslijedio je odlazak sudionika s 18. *Lošinjskih dana bioetike*.

**Jan Defrančeski**  
**Jakov Erdeljac**  
**Matija Vigato**

## **15. Studentska bioetička radionica**

Paralelno sa simpozijem *Integrativna bioetika i nova epoha* u sklopu programa 18. *Lošinjskih dana bioetike* održala se jubilarna *Studentska bioetička radionica*. Radionica se

sastojala od trodnevnog intenzivnog rada na analizi općih pojmova i posebnih fenomena, što je uključivalo grupni rad razložen u nekoliko faza, ekspertne radionice, izlaganje referata, studijske rasprave, radionicu o interdisciplinarnom istraživanju te prisustvovanje plenarnim predavanjima i posebnim događajima, poput *Bioskopa* i okruglog stola, u okviru *Lošinjskih dana bioetike*.

Tema seminarske grupe »Gama« bila je »Služba umjetnosti u opravdanju percepcije«. Grupu je vodila Mila Erceg, a sudionici su bili: Teo Čavar, David Martić, Jelena Rajtmajer, Magdalena Ričko i Josip Tišlar. Mila Erceg (Hrvatska) održala je izlaganje na temu »Koga upoznajemo pri susretu s umjetničkim djelom?«. U svome izlaganju dotaknula se kompleksne problematike odnosa umjetničkih djela i njihovih konzumenata. Zatim je Teo Čavar (Hrvatska) održao izlaganje »Pitanje instrumentalizacije umjetnosti: strip u Hrvatskoj u vrijeme Domovinskog rata«. Izlaganje je bilo posvećeno pitanju instrumentalizacije umjetnosti, odnosno stripa, u svrhu socijalno-političkih ciljeva za vrijeme Domovinskog rata u Republici Hrvatskoj. Nakon toga je David Martić (Hrvatska) održao izlaganje »U ritmu glazbe: utjecaj glazbe na djelovanje«. Cilj izlaganja bio je istražiti kakav utjecaj izvodač može imati na pojedinca i njegovo (ne)moralno djelovanje putem glazbe. Zatim su Jelena Rajtmajer (Hrvatska) i Magdalena Ričko (Hrvatska) održale izlaganje »*Ritam 0* i ljudska priroda«. Izlaganje je bilo posvećeno performansu *Ritam 0* Marine Abramović, te se kroz taj performans pokušalo promisliti do koje granice su ljudi spremni ići kada im je sve dopušteno. Zadnje izlaganje »Arogancija – mana ili nužnost umjetnika?«, održao je Josip Tišlar (Hrvatska). U svome izlaganju propitivao je odnos umjetničkog djela i čovjeka, te istaknuo da određena umjetnička djela nije moguće ispravno shvatiti bez razumijevanja karaktera njihovih autora.

Seminarska grupa »Delta« s temom »Tijelo, seksualnost i mentalno zdravlje« sastojala se od petero sudionika. Ana Daria Bokan (Hrvatska) je u svome izlaganju »Persuazije umjetnosti i društvena odgovornost« problematizirala suvremeno iskorištavanje umjetnosti u marketinške svrhe te je potencirala problematiku same vrijednosti koju umjetnost donosi društvu. Nakon nje na red je došao Rafael Dubrović (Hrvatska) s temom »Tijelo kao umjetničko nadahnuće ili seksualni objekt«. U svome izlaganju predstavio je problematiku korištenja tijela u seksualno-marketinške svrhe kojoj je suprotstavio moralni pogled na ljudsko tijelo kroz povijest. Sljedeći na redu je bio Marko Sičanica (Hrvatska) s izlaganjem »Etički problemi prikazivanja spolno

privlačnog kao umjetničkog u misli Arthura Schopenhauera« u kome je problematizirao poimanje umjetnosti koje iznosi Schopenhauer spram vrijednosti koje bi sama umjetnost trebala nositi. Nakon njega uslijedio je Viktor Sušilović (Hrvatska) s temom »Umjetnost i moral u estetskim sportovima« u kojoj je problematizirao etičke probleme koji proizlaze iz estetskih sportova. Seminarsku grupu je zaključila voditeljica tima Buga Kranželić (Hrvatska) s izlaganjem »Akt – umjetničko djelo ili izgovor za prekrivene seksualne fantazije« u kojem je problematizirala granice korištenja tijela kao alata za umjetnički prikaz seksualnosti.

Tema seminarske grupe »Epsilon« bila je »Autentičnost umjetnosti«. Grupu je vodila Štefanija Kožić, a sudionici su bili: Dora Bukovac, Matija Barić Đurđević, Marko Ferber, Karla Njegrić, Ena Pavičić, Marta Pudak i Matej Trojačanec. Štefanija Kožić (Hrvatska) održala je izlaganje »Umjetnost kao praksa odgovornosti prema samome sebi kroz autorefleksiju«. U svome izlaganju razmotrila je djelovanje prema samome sebi, odnosno odgovornost i brigu za sebe, na razmeci psihanalize i umjetnosti. Zatim je Dora Bukovac (Hrvatska) održala izlaganje »Bolest i genialnost«. U svome je izlaganju propitivala do koje su mjere povezane duševne bolesti i umjetničko stvaralaštvo. Nakon toga je Marko Ferber (Hrvatska) održao izlaganje »Uloga masovne umjetnosti u mijenama estetskog iskustva filma«. Cilj izlaganja bio je pokazati kako masovna umjetnost pridonosi diskursu filma kao i samoj filozofiji umjetnosti. Zatim je Matej Trojačanec (Sjeverna Makedonija) svoju seminarsku grupu doveo kraju s izlaganjem »Životi klonova«. U izlaganju, pozivajući se na devet književnih djela fikcije, propitivao je mnoge probleme vezane za ljudske klonove na interdisciplinarni i pluriperspektivan način.

Tema seminarske grupe »Zeta«, koju je vodila Irena Raguž, bila je »Sudjenje umjetnosti«, a sudionici su bili Tomislav Dretar, Damjan Kovač, Jana Krstić, Ivana Majksner, Lovre Petrić, Luka Šiško i Sara Večeralo. Irena Raguž (Hrvatska) održala je izlaganje »Nevidljivi okovi slobode: nemogućnost amoralne umjetnosti i težina odgovornosti« u kojemu je govorila o odgovornosti koju s jedne strane ima autor umjetničkog djela, a s druge strane publika koja to djelo interpretira. Tomislav Dretar (Hrvatska) i Lovre Petrić (Hrvatska) u svom su izlaganju pod nazivom »Nacistička književnost u Americi« govorili o istoiomenom djelu Roberta Bolaña sastavljenom od kratkih životopisa izmišljenih hispanskih književnika čiji su radovi prožeti nacističkim idejama. U izlaganju »Odnos umjetnosti i

moralu« u misli C. S. Lewisa« Damjan Kovač (Hrvatska) izložio je moralne motive i poruke u opusu C. S. Lewisa. Jana Krstić (Srbija) održala je izlaganje »Sinergija umjetničkog i političkog kao stvarnija slika svijeta – primjer filma *Billy Elliot*«. U njemu je branila teoriju etičkog kriticizma kao srednjeg puta autonomizma i moralizma na primjeru filma *Billy Elliot* (2000). Ivana Majksner (Hrvatska) u svom izlaganju »Jesmo li raskomadali Orfeja? Analiza odnosa književnosti i morala nakon pojave umjetničkih avangardi« prikazala je razvoj odnosa književnosti i morala od početka 20. stoljeća do danas. Luka Šiško (Hrvatska) održao je izlaganje pod nazivom »Estetsko opravdanje postojanja u filozofiji F. W. Nietzschea« u kojemu je izložio odnos morala i umjetnosti kao jednu od najvažnijih Nietzscheovih dihotomija. Seminarsku grupu dovela je kraju Sara Večeralo sa svojim izlaganjem »Etika i estetika u životu i djelu Oscara Wildea« u kojemu je predstavila moralne elemente prisutne u djelima Oscara Wildea, koji je jedan od najreprezentativnijih predstavnika larpurlartizma u svjetskoj književnosti i stoga poseban slučaj za proučavanje odnosa etike i estetike.

Grupa »Eta«, koju je vodio Kristian Peter, imala je temu »Etičke implikacije nemoralnih radnji u virtualnoj stvarnosti«, a sudionici su bili Tena Kuzmanović, Ana Medić, Dora Piacun, Matej Malčić Pirin, Ivana Šešlek i Matija Vigato. Kristian Peter (Hrvatska) u svom je izlaganju »Moral u videoigramu i njihov utjecaj na emocionalnu inteligenciju« razmatrao videoigre kao oblik umjetnosti koja putem interakcije ima poseban utjecaj na emotivne reakcije igrača. Tena Kuzmanović (Hrvatska) i Dora Piacun (Hrvatska) održale su izlaganje pod nazivom »Razumijevanje odnosa idejā *dobrog i lijepog* u virtualno-idealnom svijetu« u kojemu su razmotrile Platonovo shvaćanje odnosa *dobrog i lijepog* u kontekstu suvremenog svijeta. Ana Medić (Hrvatska) je u izlaganju »Estetička i etička dimenzija interaktivnih medija: videoigre i izgradnja identiteta« razmatrala položaj moralnog izbora u stvarnosti naspram fikcije te je ukazala na neka filozofska pitanja u videoigramu *Fallout 4* i *Dragon Age*. Potom je Matej Malčić Pirin (Hrvatska) održao izlaganje »S onu stranu zakonitog dobra i kaotičnog zla: sustav ravnjanja u *Tamnicama i zmajevima*« ispitavši sustav ravnjanja u fantastičnoj igri igranja uloge *Tamnice i zmajevi (Dungeons & Dragons)*. Sustav ravnjanja (*alignment*) svojevrsna je kategorizacija etičkih i moralnih perspektiva likova te igre, a Malčić Pirin je izložio svih devet različitih vrsta ravnjanja te ih povezo s filozofskim učenjima. Izlaganje pod nazivom »Razumijevanje etičkih problema po-

sredstvom umjetnosti na primjeru djela *Do Androids Dream of Electric Sheep?*« održala je Ivana Šešlek (Hrvatska), a u njemu je na primjeru navedenog djela ukazala na snagu umjetničkih djela u razvijanju moralne imaginacije i empatije. Grupu je zatvorila Matija Vigato s izlaganjem »Umjetnost i moral u videoigrama« u kojemu je predstavila nove aspekte odnosa umjetnosti i morala koje donose videoigre kao novi oblik umjetnosti.

Grupa »Teta« s temom »Pravo, pravednost, moral« imala je šestero sudionika. Nikolina Koprivnjak (Hrvatska) otvorila je seminarsku grupu s temom »Etički karakter lijepoga« u kojoj je prikazala problematiku lijepog u etičkom ključu na primjeru arhitekture kao forme umjetnosti koju smo primorani gledati neovisno o njenom posjedovanju ljepote. Nakon nje uslijedio je Luka Draganić (Hrvatska) s izlaganjem »Pravo kao umjetnost oblikovanja i umijeće provođenja morala« u kojem je naglasio kako pravo i moral nisu nužno u kauzalnoj vezi, tj. kako moral nije jedini, pa ni glavni izvor iz kojeg pravo vuče svoju svrhu. Sljedeći na redu bio je Jakov Erdeljac (Hrvatska) s temom »Etika kao ono umjetno«. Autor je u temi sagledao povezanost onog umjetnog u čovjeku i moralnosti kao praktično-teorijskog fenomena u filozofiji i praksi. Nakon njega uslijedio je Mihael Vrbanc (Hrvatska) s temom »Nužnost odvajanja morala od umjetnosti« u kojem je problematizirao samo zadiranje morala u umjetnost kao sferu oslobođenja od takvih vrijednosnih utega. Sljedeći na redu bio je Jan Defrančeski (Hrvatska) s izlaganjem »Schopenhauer: Genij kao moment prevladavanja morala u umjetnosti«.

Autor je u izlaganju prikazao oslobođenost intelekta od službe volji unutar odnosa umjetnosti i morala preko filozofije Arthura Schopenhauera. Sesiju je zaključio voditelj tima Josip Periša (Hrvatska) s izlaganjem »Moral – umjetnost – pravo« u kojem je pokazao vezu umjetnosti s pravom i moralom kroz niz povijesnih primjera.

Zajednički i individualni rad grupa prozeo je dva puna dana radionice, uz što su studentice i studenti još sudjelovali na plenarnom predavanju Michaela Cheng-Tek Taija, dobitnika nagrade »Fritz Jahr«, na temu »The Three Aspects of Integrative Bioethics from the Perspectives of Fritz Jahr's Bioethical Imperative and Asian Bioethics«, predstavljajući recentnih bioetičkih izdanja, interaktivnom predavanju »Dan kada su strojevi počeli sanjati umjesto nas« Branimira Štivića, u kojem je dao razne primjere eksperimentalnih zvukova i slika koje su svojom apsurdnošću pokrenule zanimanje publike te dovele do plodonosne rasprave, *Bioskopu*, radionici o interdisciplinarnom pisanju »Istraživački inovatorij: uvod u pisanje interdisciplinarnog rada« te na okruglom stolu »Problem upravljanja okolišem i nezavičajna divljač cresko-lošinjskog arhipelaga«.

*Studentska bioetička radionica* zatvorena je dodjelom priznanja sudionicima radionice te je, sudeći po uspješnosti rada i rasprave te stečenim kontaktima i uvidima, bila iznimno postignuće.

**Jan Defrančeski**  
**Jakov Erdeljac**  
**Matija Vigato**